Dadansoddi ar gyfer Polisi

YMCHWIL GYMDEITHASOL Y LLYWODRAETH

GOVERNMENT SOCIAL RESEARCH

Analysis for Policy

Llywodraeth Cymru
Welsh Government

RHIF YMCHWIL GYMDEITHASOL:
66/2022

DYDDIAD CYHOEDDI:
18/10/2022

Chwalu'r rhwystrau i swyddi etholedig ar gyfer pobl â nodweddion gwarchodedig: Damcaniaeth newid

OGL © Hawlfraint y Goron ISBN digidol 978-1-80364-867-5

Teitl: Chwalu'r rhwystrau i swyddi etholedig ar gyfer pobl â nodweddion gwarchodedig: Damcaniaeth newid

Awdur(on): Hannah Smith ac Ieuan Davies

Adroddiad ymchwil llawn - dyfyniad: Smith, H. a Davies, I. (2022*). Chwalu'r rhwystrau i swyddi etholedig ar gyfer pobl â nodweddion gwarchodedig: Damcaniaeth newid.*
Caerdydd: Llywodraeth Cymru, GSR adroddiad rhif 66/2022
Ar gael yn: https://llyw.cymru/chwalur-rhwystrau-i-swyddi-etholedig-ar-gyfer-pobl-nodweddion-gwarchodedig-damcaniaeth-newid

Safbwyntiau'r ymchwilydd ac nid o reidrwydd rhai Llywodraeth Cymru yw'r safbwyntiau a fynegir yn yr adroddiad hwn.

I gael rhagor o wybodaeth, cysylltwch â:

Hannah Smith

Ymchwil Gymdeithasol a Gwybodaeth

Llywodraeth Cymru

Parc Cathays

Caerdydd

CF10 3NQ

Ffôn: 03000622308

E-bost: RhYF.IRP@llyw.cymru

Tabl cynnwys

Tabl cynnwys 1
Rhestr o ffigurau 1
Rhestr o dablau 1
Geirfa 2
1. Cyflwyniad / Cefndir 3
2. Methodoleg 6
3. Canfyddiadau 13
4. Trafodaeth a Chasgliadau 46
5. Argymhellion 50
Cyfeiriadau 51
Atodiad A: Templed Microsoft Whiteboard enghreifftiol gyda 'nodiadau gludiog' yn cael eu defnyddio mewn gweithdai damcaniaeth newid 58

Rhestr o ffigurau

Ffigur 1: Enghraifft o elfennau Damcaniaeth Newid .... **Error! Bookmark not defined.**
Ffigur 2: Model rhesymeg - cael gwared ar rwystrau i swyddi etholedig ar gyfer pobl â nodeweddion 14
Ffigur 3: Cyfnodau bywyd y cynllun gwleidyddol .... **Error! Bookmark not defined.**

Rhestr o dablau

Tabl 1: Cynrychiolaeth o'r nodweddion gwarchodedig 9
Tabl 2: Ffynonellau a awgrymir ar gyfer data monitro 44

Geirfa

Acronym/Gair allweddol	Diffiniad
A2EOF	Cronfa Mynediad i Swyddi Etholedig
ERS	Y Gymdeithas Diwygio Etholiadol
GSR	Ymchwil Gymdeithasol y Llywodraeth
IRP	Rhaglen Ymchwil Fewnol
KAS	Gwasanaethau Gwybodaeth a Dadansoddi
LGBTQI+	Cyfeirio at y cyd at bobl sy'n ystyried eu hunain yn lesbiaidd, hoyw, deurywiol, trawsrywiol, cyfunrhywiol (neu'r rhai sy'n cwestiynu eu hunaniaeth o ran rhywedd neu gyfeiriadedd rhywiol), a rhyngrywiol[1]
LGD	Is-adran Democratiaeth Llywodraeth Leol
Niwrowahanol	Mae gan bobl sy'n niwroamrywiol ymennydd sy'n gweithio mewn ffordd wahanol i'r hyn sy'n cael ei ystyried yn normal fel arfer[2]
NG	Nodwedd warchodedig
PSB	Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus
DN	Theori Newid
CLILC	Cymdeithas Llywodraeth Leol Cymru
WYP	Senedd Ieuenctid Cymru

[1] LGBTQI+: daw'r diffiniad o Dictionary.com
[2] Niwrowahanol: daw'r diffiniad o eiriadur Collins

1. Cyflwyniad / Cefndir

1.1 Cafodd y Rhaglen Ymchwil Fewnol (IRP, Gwasanaethau Gwybodaeth a Dadansoddi, Llywodraeth Cymru) ei chomisiynu ym mis Hydref 2021 gan yr Is-adran Democratiaeth Llywodraeth Leol (LGD, Grŵp Adferiad Covid a Llywodraeth Leol, Llywodraeth Cymru) i gynnal ymchwil sy’n edrych ar dangynrychiolaeth grwpiau â nodweddion gwarchodedig (NG) mewn gwleidyddiaeth leol yng Nghymru. Pwrpas comisiynu’r ymchwil hwn oedd cyfrannu at ddatblygu rhaglen ar gyfer cynyddu amrywiaeth a chynrychiolaeth mewn llywodraeth leol yng Nghymru. Yn ddiweddar, cyhoeddwyd ymchwil i faterion amrywiaeth ar lefel genedlaethol gan Bwyllgor Diben Arbennig Senedd Cymru ar Ddiwygio’r Senedd (2022).

1.2 Mae amrywiaeth mewn sefydliadau llywodraethu yn hanfodol ar gyfer democratiaeth iach. Gyda’i gilydd, mae gan bobl etholedig lawer o bŵer ac mae’r rhan fwyaf o’u gwaith yn cael ei wneud yn dryloyw; fodd bynnag, nid yw tryloywder yn gyfystyr â hygyrchedd (Clwb Democratiaeth, 2022). Mae tangynrychiolaeth rhai grwpiau hunaniaeth yn awgrymu anghydraddoldeb mynediad o’i gymharu â’r prif grwpiau (Evans a Reher, 2020). Mae cefndir personol a phroffesiynol yr aelodau yn dylanwadu ar y broses o wneud penderfyniadau, gyda llawer o ffactorau - gan gynnwys rhywedd, hil, dosbarth, addysg, cefndir economaidd-gymdeithasol, galwedigaeth a statws rhieni - yn siapio blaenoriaethau cynrychiolwyr etholedig (Barnes a Holman, 2020).

1.3 Mae Llywodraeth Cymru wedi ymrwymo i ddiwygio etholiadau llywodraeth leol i leihau’r diffyg democrataidd yn ei Rhaglen Lywodraethu (Llywodraeth Cymru, 2021a), yn rhannol drwy fynd i’r afael â’r rhwystrau sy’n atal cyfranogiad llawn mewn sefyll etholiad a chynrychioli eu cymunedau (Llywodraeth Cymru, 2021b). Mae arallgyfeirio ymgeiswyr gwleidyddol yn gofyn am ystyried y gwahanol nodweddion gwarchodedig yn ogystal â statws economaidd-gymdeithasol yn unol â’r Ddyletswydd Economaidd-gymdeithasol (Llywodraeth Cymru, 2021c).

1.4 Nodweddion gwarchodedig yw'r rhai sy'n cael eu diffinio gan y Ddeddf Cydraddoldeb (2010) fel a ganlyn: oedran, anabledd, ailbennu rhywedd, priodas a phartneriaeth sifil, beichiogrwydd a mamolaeth, hil, crefydd neu gred, rhyw, a chyfeiriadedd rhywiol. Gan fod gan unigolion fwy nag un nodwedd warchodedig neu nodwedd gymdeithasol-wleidyddol arall, mae’n hanfodol bod croestoriadedd yn cael ei archwilio a’i ddeall wrth fynd i’r afael â rhwystrau i fywyd gwleidyddol.

1.5 Roedd adroddiad a gomisiynwyd yn 2014 yn argymell gweithredu cynllun tebyg i Gronfa Mynediad i Swyddi Etholedig Llywodraeth y DU ar gyfer etholiadau llywodraeth leol 2017 yng Nghymru (Grŵp Arbenigwyr ar Amrywiaeth Llywodraeth Leol, 2014). Roedd cronfa'r DU yn cefnogi ymgeiswyr anabl i sefyll am swydd etholedig (Swyddfa Cydraddoldebau'r Llywodraeth, 2018). Fodd bynnag, oherwydd nifer o faterion cymhleth, nid oedd yn bosibl sefydlu'r gronfa yn etholiadau llywodraeth leol Cymru 2017. Mae cynllun peilot Cronfa Mynediad i Swyddi Etholedig Cymru (Anabledd Cymru, 2021) wedi cael ei sefydlu ers hynny. Darparwyd y cyllid hwn ar gyfer ymgeiswyr anabl yn etholiadau'r Senedd yn 2021 ac yn etholiadau llywodraeth leol 2022, ac roedd ar gael i dalu costau gan gynnwys cymhorthion cynorthwyol, hyfforddiant, teithio, cymorth personol a chymorth cyfathrebu (Llywodraeth Cymru, 2022a).

1.6 Yn ôl cyhoeddiad gan Gymdeithas Diwygio Etholiadol Cymru (ERS) cafwyd tangynrychiolaeth sylweddol o fenywod a phobl â nodweddion gwarchodedig eraill yng ngwleidyddiaeth leol Cymru (Blair a Mathias, 2018). Cafwyd galwadau i wella cynrychiolaeth yn y fframwaith gwleidyddol presennol yng Nghymru, er enghraifft drwy greu cydbwysedd rhwng y rhywiau yn y Senedd a Llywodraeth Leol yng Nghymru gan ddefnyddio cwotâu sy'n rhwymo'n gyfreithiol (WEN Cymru, 2020) neu sefydlu cronfa mynediad at wleidyddiaeth ar gyfer grwpiau sy'n cael eu tangynrychioli (Awan-Scully et al., 2018). Mae'r Gronfa beilot bresennol ar gael i bobl anabl yn unig; nid oes modd i grwpiau nodweddion gwarchodedig eraill gael gafael ar gymorth o'r math hwn o hyd. Mae Llywodraeth Cymru yn awyddus i ehangu'r cynlluniau presennol i greu rhaglen sy'n darparu cymorth i bobl sy'n wynebu rhwystrau wrth fynd i fyd gwleidyddiaeth. Mae Rhaglen Lywodraethu 2022 hefyd yn ymrwymo i ehangu'r Gronfa Mynediad i Swyddi Etholedig, a fydd yn rhan o'r cymorth hwn.

Nodau ac amcanion:

1.7 Nod yr ymchwil hwn oedd creu Damcaniaeth Newid (DN) sy'n mapio mewnbynnau, gweithgareddau, allbynnau a chanlyniadau ymyriad(au) sy'n gysylltiedig â chael gwared ar rwystrau i swyddi etholedig ar gyfer pobl â nodweddion gwarchodedig. O'r DN, lluniwyd model rhesymeg y gellir ei ddefnyddio i ddatblygu'r ymyriad yn ogystal â chynllunio prosesau monitro a gwerthuso.

1.8 Er mwyn cyflawni'r nod hwn, mae'r ymchwil yn rhoi sylw i'r amcanion canlynol:

- Defnyddio'r gwaith a'r llenyddiaeth sy'n bodoli (ac sy'n berthnasol i) ar gwotâu rhywedd a mynediad at gronfeydd swyddfa etholedig er mwyn deall cyd-destun a chynnydd pob un yng Nghymru a, lle bo hynny'n briodol, enghreifftiau o'r tu hwnt (y DU ac yn rhyngwladol)
- Ymgynghori â chydweithwyr sy'n gyfrifol am ddatblygu a chyflawni cwotâu ar gyfer y rhywiau yn y dyfodol a mynediad at bolisïau cronfeydd swyddfa etholedig, er mwyn diffinio'r cysyniadau allweddol a sefydlu'r ffocws ar gyfer y DN
- Sefydlu DN drafft cyntaf ar y cyd â llunwyr polisi a rhanddeiliaid allanol i fesur eu dealltwriaeth o'r prif weithgareddau ac i ddiffinio canlyniadau arfaethedig unrhyw bolisi posibl ar gyfer y dyfodol
- Llunio adroddiad sy'n cynnwys DN diwygiedig (ar ôl ymgynghori â swyddogion polisi), dadansoddiad o'r prif faterion a'r risgiau sy'n gysylltiedig â chyflwyno'r rhesymeg ymyrryd a chyngor ar ddata sylfaenol.

Strwythur yr adroddiad

1.9 Mae'r adroddiad hwn yn nodi'r fethodoleg ar gyfer yr ymchwil, themâu allweddol yr adolygiadau tystiolaeth, canfyddiadau'r ymchwil, trafodaeth ac argymhellion sy'n ymwneud â'r DN.

2. Methodoleg

2.1 Roedd dwy elfen i'r dull methodolegol: adolygu tystiolaeth a damcaniaeth newid. Roedd yr olaf yn sail i ddatblygu'r model rhesymeg, y gellir ei weld ar dudalennau 13 ac 14. Mae'r adran hon yn manylu'r dulliau ar gyfer pob elfen.

Adolygiadau tystiolaeth

2.2 Cynhaliodd ymchwilwyr IRP ddau adolygiad o dystiolaeth ar y themâu eang o rwystrau i gyfranogiad gwleidyddol: un ar rwystrau a brofir gan bobl anabl ac un fel y rhai a brofir gan fenywod. Roedd yr adolygiadau'n cyfeirio at y Gronfa Mynediad i Swyddi Etholedig a chwotâu rhywedd fel enghreifftiau o ymyriadau polisi mawr.

2.3 Roedd yr adolygiadau'n cyfeirio at ac yn adeiladu ar y chwiliadau llenyddiaeth presennol a gynhaliwyd gan Wasanaethau Llyfrgell Llywodraeth Cymru; un ym mis Gorffennaf 2019 ar 'Effeithiau defnyddio systemau pleidleisio penodol ar gydbwysedd rhwng y rhywiau mewn deddfwrfeydd a chynghorau lleol', ac un ym mis Ebrill 2020 ar 'Amrywiaeth mewn Democratiaeth'. Defnyddiwyd llenyddiaeth allweddol o'r casgliadau hyn at ddibenion yr ymchwil hwn.

2.4 Cynhaliwyd chwiliadau llenyddiaeth atodol gan ymchwilwyr yr IRP i fynd i'r afael â bylchau data, gan gynnwys yr ymchwil ddiweddaraf sydd wedi'i gyhoeddi. Cafodd y chwiliadau hyn eu cynnal drwy beiriannau chwilio amrywiol a llwyfannau llenyddiaeth mynediad agored, gan gynnwys Google Scholar, JSTOR, Sage Open ac Elsevier. Cafodd y llenyddiaeth a nodwyd ei chodio i adlewyrchu themâu sy'n dod i'r amlwg, gan gynnwys rhyngblethedd nifer o gyfrifiaduron, er enghraifft y rhyngblethedd rhwng dosbarth a rhywedd, hil a rhywedd, rhywioldeb a rhywedd, ac oedran a rhywedd.

2.5 Defnyddiwyd llenyddiaeth lwyd yn ogystal ag ymchwil academaidd. Gwnaethpwyd asesiad beirniadol o ansawdd llenyddiaeth o'r fath gan yr ymchwilwyr, er bod dogfennau sydd heb adolygiad gan gymheiriaid yn llai tebygol o fod mor fethodolegol gadarn ag ymchwil a adolygwyd gan gymheiriaid a dylid cadw hyn mewn cof. Defnyddiwyd llenyddiaeth lwyd i sicrhau bod y tueddiadau diweddaraf yn cael eu nodi y tu allan i feysydd cwbl academaidd.

2.6 Cafodd dau adolygiad o'r dystiolaeth eu llunio a'u mireinio wedyn gyda mewnbwn gan swyddogion polisi'r LGD. Bu'r adolygiadau'n sail i ddatblygu'r cyd-destun o amgylch y model rhesymeg.

Damcaniaeth newid (DN)

2.7 Pwrpas y DN oedd datblygu **model rhesymeg sy'n mapio'r broses i gyflawni canlyniadau arfaethedig** ymyriad neu bolisi. Mae'r DN yn ymgorffori cyfuno tystiolaeth, archwilio'r cyd-destun presennol, yn profi'r rhagdybiaethau sy'n sail i'r rhesymeg ymyrryd ac yn nodi'r risgiau i ddiffinio sut y disgwylir i ymyriad weithio'n ymarferol (Trysorlys EM, 2020). Wrth lunio'r DN, yr arfer gorau yw dechrau o'r canlyniadau disgwyliedig a gweithio'n ôl i fapio'r broses ar gyfer cyflawni'r canlyniadau y bwriedir eu cael. Mae'r model rhesymeg terfynol yn adnodd gwerthfawr ar gyfer cwmpasu'r gwerthusiad unrhyw ymyriad(au) yn y dyfodol y bydd y tîm LGD yn eu rhoi ar waith.

2.8 Cydweithio helaeth ag amrywiaeth o randdeiliaid yw'r ffordd orau o ddatblygu DN y gellir ei brofi o amrywiaeth o safbwyntiau (Trysorlys EM, 2020). Er mwyn crisialu amrywiaeth eang o safbwyntiau rhanddeiliaid, cytunodd yr ymchwilwyr a swyddogion polisi LGD i gynnal **tri gweithdy DN**: un gyda swyddogion polisi a dau gyda rhanddeiliaid allanol. Trefnwyd y gweithdy rhanddeiliaid allanol cyntaf ar gyfer cynrychiolwyr o sefydliadau cydraddoldeb a oedd yn cefnogi gwahanol grwpiau o gleientiaid. Mae'r sefydliadau sy'n cymryd rhan yn y gweithdy hwn ar gael yn nhabl 1. Trefnwyd yr ail weithdy rhanddeiliaid allanol ar gyfer pobl a oedd yn cynrychioli sefydliadau llywodraeth leol.

2.9 At ddibenion dadansoddi, cyfeirir at y gweithdai yma fel a ganlyn:

- Gweithdy gyda swyddogion Llywodraeth Cymru – 'Gweithdy swyddogion Polisi'
- Gweithdy gyda rhanddeiliaid o sefydliadau cydraddoldeb – 'Gweithdy cydraddoldeb'
- Gweithdy gyda rhanddeiliaid o sefydliadau llywodraeth leol – 'Gweithdy llywodraeth leol'

Recriwtio a chynllunio

2.10 Darparwyd manylion cyswllt ar gyfer cyfranogwyr yn y sector cyhoeddus a mewnol gan y tîm Democratiaeth Llywodraeth Leol, gyda'r Gangen Cydraddoldeb (Addysg, Cyfiawnder Cymdeithasol a'r Iaith Gymraeg, Llywodraeth Cymru) yn recriwtio cyfranogwyr allanol. Defnyddiwyd rhwydweithiau rhanddeiliaid presennol i hysbysebu gweithdai i sefydliadau sy'n cynrychioli pob nodwedd warchodedig (NG).

2.11 Cysylltwyd â rhanddeiliaid oedd â diddordeb gyda gwahoddiad i ddod i'w gweithdy ar-lein eu hunain drwy e-bost. Datblygwyd deunyddiau paratoi dwyieithog cyn y sesiynau; roedd y rhain yn cynnwys hysbysiadau preifatrwydd sy'n cydymffurfio â GDPR y DU a thaflenni gwybodaeth damcaniaeth newid ar gyfer cyfranogwyr ymchwil. Roedd yr hysbysiad preifatrwydd a'r taflenni gwybodaeth wedi'u hatodi i'r gwahoddiadau e-bost. Trefnwyd y gweithdai am 90 munud yr un.

2.12 Os na allai'r sawl a wahoddwyd fod yn bresennol, neu os na chafwyd ymateb i'r gwahoddiad gwreiddiol, cysylltwyd â rhanddeiliaid eraill. Lle nad oedd gwahoddedigion yn gallu bod yn bresennol ond eu bod yn awyddus i gyfrannu, darparwyd templed cyflwyno ysgrifenedig dros e-bost, a ddatblygwyd i adlewyrchu cynnwys a strwythur canllaw pwnc y gweithdy. Roedd y rhai a oedd yn bresennol yn y gweithdy hefyd yn cael cynnig cyflwyno unrhyw wybodaeth a oedd wedi cael ei hepgor yn ystod y sesiynau ar-lein drwy e-bost ac roedd yr holl gyflwyniadau a gafwyd erbyn 16 Mawrth wedi cael eu cynnwys yn y dadansoddiad.

Crynodeb o'r cyfranogwyr

2.13 O'r 38 o grwpiau rhanddeiliaid y cysylltwyd â hwy, roedd 24 o gyfranogwyr yn bresennol yn y tri gweithdy ar-lein, gydag un cyflwyniad ychwanegol wedi'i dderbyn dros e-bost. O'r naw nodwedd warchodedig, roedd pump yn cael eu cynrychioli'n uniongyrchol gan gyfraniad drwy sefydliad cysylltiedig, roedd dau yn cael eu cynrychioli'n anuniongyrchol fel nodweddion trawsbynciol, ac nid oedd dau yn cael eu cynrychioli oherwydd diffyg presenoldeb. Er bod enwau unigolion a sefydliadau yn cael eu hepgor er mwyn i'r cyfranogwr aros yn ddienw, rhoddir crynodeb o'r nodweddion a gynrychiolir yn Nhabl 1 isod.

Tabl 1: Cynrychiolaeth o'r nodweddion gwarchodedig

Nodwedd warchodedig	**Cynrychiolaeth**
Oedran	Uniongyrchol
Anabledd	Uniongyrchol
Rhyw	Uniongyrchol
Hil	Uniongyrchol
Crefydd neu gred	Uniongyrchol
Beichiogrwydd a Mamolaeth	Anuniongyrchol
Priodas a Phartneriaeth Sifil	Anuniongyrchol
Ailbennu Rhywedd	Heb ei gynrychioli
Cyfeiriadedd Rhywiol	Heb ei gynrychioli

DS: Gall cyfranogwyr unigol gynrychioli nodweddion lluosog.

Hwyluso gweithdai

2.14 Y terfyn a osodwyd gan ymchwilwyr IRP ar gyfer nifer y cyfranogwyr yn y gweithdai oedd rhwng 10 a 12. Mae hyn yn golygu bod modd clywed cyfraniadau o amrywiaeth o safbwyntiau ond dim cymaint fel nad oes digon o amser i gynnwys pawb (Mai 2011). Yn ystod y gwaith o gasglu data sylfaenol, y nifer fwyaf o bobl a oedd yn bresennol mewn unrhyw weithdy oedd 10 o gyfranogwyr ac nid oedd unrhyw drafodaeth yn hirach na'r 90 munud a drefnwyd.

2.15 Ar ddechrau pob gweithdy, roedd yr hwylusydd/hwyluswyr yn nodi pwrpas a strwythur y gweithdy. Cafodd pob sesiwn ei recordio gan ddefnyddio'r swyddogaeth Microsoft Teams. Ar sail egwyddorion moesegol cydsyniad gwybodus, atgoffwyd y cyfranogwyr o swyddogaeth recordio'r sesiwn a chynigiwyd cyfle iddynt beidio â chymryd rhan cyn recordio.

2.16 Defnyddiodd ymchwilwyr IRP ganllawiau pwnc y gweithdy i ganolbwyntio'r drafodaeth ar wahanol agweddau ar y DN (gweler Ffigur 1 am ddarlun gweledol o'r camau a gaiff eu cynnwys mewn damcaniaeth newid). Cafodd y canllawiau pwnc eu datblygu cyn y sesiynau, ac oherwydd amser cyfyngedig y gweithdai, roeddent yn canolbwyntio ar bedair agwedd allweddol ar y ddamcaniaeth newid: canlyniadau, gweithgareddau, mewnbynnau a risgiau (i gyflawni'r canlyniadau). Mae'r **canlyniadau**'n disgrifio'r canlyniadau tymor byr a chanolig arfaethedig; er mwyn

cyflawni'r rhain, mae'r DN yn nodi pa **weithgareddau** (h.y. camau gweithredu) a **mewnbynnau** (h.y. adnoddau) sydd eu hangen. Nid yw'r **risgiau**'n rhan o'r gadwyn achosol yn y ddamcaniaeth newid ond maent yn bwysig ar gyfer nodi gwendidau a heriau posibl o ran cyflawni'r canlyniadau, a dyna pam y cawsant eu cynnwys yn y gweithdai.

2.17 Ni thrafodwyd elfennau eraill y DN yn y gweithdai ond fe'u datblygwyd gan yr ymchwilwyr ar ôl hynny. Dyma'r **effeithiau** (h.y., effeithiau tymor hir), **allbynnau** (h.y. cynhyrchion / deunyddiau diriaethol), **ffactorau cyd-destunol** (e.e. sefyllfa bresennol, polisïau, anghenion a nodwyd) a **thybiaethau** ynghylch gwahanol gamau'r DN.

2.18 Hwyluswyd y gweithdy mewnol gan ddau ymchwilydd IRP, a chofnododd ymchwilydd IRP arall y sgwrs drwy 'nodiadau gludiog' rhithiol gan ddefnyddio Microsoft Whiteboard. Hwyluswyd y gweithdai allanol gan un ymchwilydd IRP a'u cefnogi gan fyfyriwr lleoliad i reoli'r Bwrdd Gwyn a chymryd nodiadau. Cafodd yr holl weithdai eu cwblhau erbyn canol mis Mawrth 2022.

Ffigur 1: Enghraifft o elfennau Damcaniaeth Newid

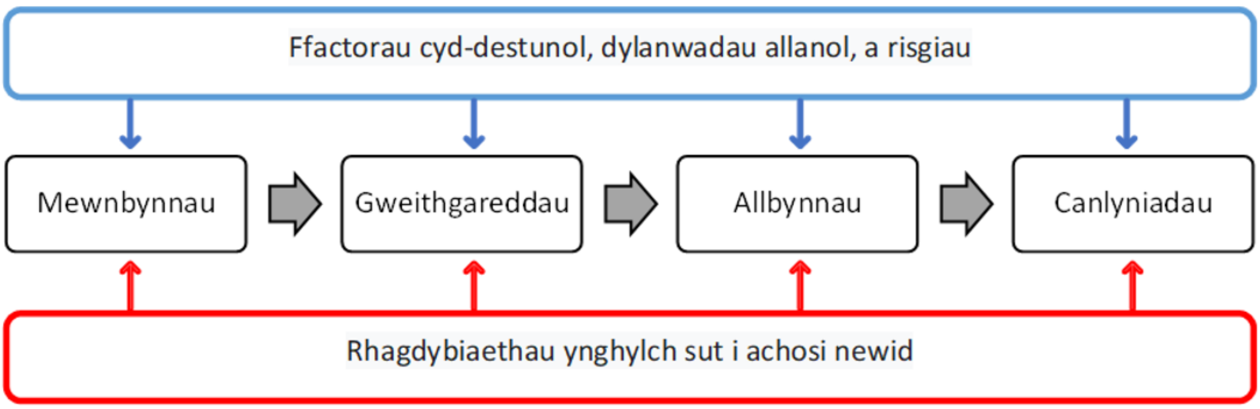

Prosesu data ar ôl gweithdai

2.19 Ar ôl cwblhau'r gweithdai, cafodd pob un ei drawsgrifio a'i storio'n ddiogel ar gronfeydd data Llywodraeth Cymru. Roedd mynediad i'r ffeiliau hyn wedi'i gyfyngu'n llwyr i ymchwilwyr IRP yn unig. Cafodd ffeiliau eu storio a'u cadw yn unol â rheoliadau GDPR y DU.

2.20 Yna, cafodd y trawsgrifiadau eu codio gan ddefnyddio cyfuniad o'r nifer fwyaf o ddefnyddwyr yn y DU a Microsoft Excel gan ymchwilwyr IRP i baratoi ar gyfer dadansoddi data. Yna, cynhaliwyd dadansoddiad thematig cychwynnol i nodi a

datblygu themâu ar draws trawsgrifiadau'r gweithdai a chyflwyniadau ysgrifenedig, gyda chanfyddiadau o'r llenyddiaeth yn cael eu defnyddio i lunio'r codlyfr cychwynnol a themâu sy'n dod i'r amlwg wedi'u hychwanegu yn ystod fersiynau dilynol (Thompson, 2022).

Datblygu'r model rhesymeg

2.21 Mabwysiadwyd dull iteraidd wrth ddatblygu'r model rhesymeg. Lluniwyd drafft cyntaf y model rhesymeg gan ddefnyddio data a gasglwyd drwy'r gweithdy gyda swyddogion y llywodraeth. Roedd y data wedi'i grwpio yn ôl camau'r DN; roedd y rhain yn cynnwys canlyniadau, allbynnau, gweithgareddau, mewnbynnau, cyd-destun, tybiaethau a risgiau (gweler Ffigur 1). Gwahoddwyd arweinwyr polisi i adolygu a chynghori ar y drafft cyntaf a gwnaethpwyd newidiadau yn unol â hynny. Roedd yr ail iteriad yn cynnwys data a gasglwyd drwy'r gweithdai gyda rhanddeiliaid allanol ac fe'i diwygiwyd gan ymchwilwyr IRP. Adolygodd arweinwyr polisi y model drafft wedi'i ddiweddaru; cafodd y cam hwn ei gynnwys i sicrhau bod y model rhesymeg yn gadarn ac yn gywir yn y cyd-destun.

Cryfderau a chyfyngiadau methodolegol

2.22 Roedd cyfyngiadau i'r fethodoleg. Dim ond llenyddiaeth mynediad agored oedd ar gael, oni bai y nodwyd tystiolaeth berthnasol iawn a bod gwasanaethau Llyfrgell Llywodraeth Cymru wedi caniatáu ac ariannu cais am fynediad. Er eu bod yn helaeth, nid oedd adolygiadau tystiolaeth felly'n gallu darparu darlun cyflawn o'r holl waith ymchwil hyd yma. Ar ben hynny, roedd prinder data heb fod yn academaidd ar feysydd diddordeb penodol yn golygu bod angen defnyddio ffynonellau â buddiannau breintiedig posibl. Sefydliadau trydydd sector oedd y rhain yn bennaf, wedi'u halinio ag un neu ragor o grwpiau gwarchodedig. Er gwaethaf y camau a gymerwyd i sicrhau cywirdeb data o'r fath, ni ellir diystyru dylanwad posibl adrodd a samplo yn llwyr.

2.23 Roedd cynrychioldeb y sampl yn y prif ymchwil yn gyfyngedig hefyd. Gwnaethpwyd ymdrechion sylweddol i annog cynrychiolaeth ar gyfer pob nodwedd warchodedig, ond roedd cyfraddau ymateb isel a diffyg presenoldeb yn golygu nad oedd cynrychiolaeth lawn yn bosibl. Nid oedd y rhai a oedd yn bresennol ar ran nodweddion mwy heterogenaidd yn cynrychioli'r holl is-grwpiau yn llawn. Er enghraifft, nid oedd hi'n ymarferol nac yn bosibl sicrhau cynrychiolaeth ar gyfer pob grŵp cred, crefydd neu ethnigrwydd sy'n rhan o boblogaeth Cymru ar hyn o bryd.

2.24 Oherwydd cyfyngiadau o ran amser ac adnoddau, dim ond tri gweithdy yr oedd modd eu hwyluso. Gyda mwy o amser, byddai wedi bod yn werthfawr casglu barn amrywiaeth ehangach o randdeiliaid, gan gynnwys pleidiau gwleidyddol a phobl sydd â phrofiad o sefyll am swydd etholedig. Hefyd, drwy wahoddiad, cynigiwyd addasiadau hygyrchedd a dulliau eraill o gymryd rhan ar gais, gweithdai ar-lein drwy Microsoft Teams oedd y dull diofyn o gasglu data. Roedd hyn yn rhwystr posibl i'r rheini nad oeddent yn gyfarwydd â'r dechnoleg angenrheidiol, neu nad oeddent yn gallu cael gafael arni, a'r rheini a allai wynebu rhwystrau presennol i gyfathrebu, fel rhwystrau iaith a namau penodol.

2.25 Fodd bynnag, gyda mesurau lliniaru digonol, ystyriwyd mai dyluniad yr ymchwil oedd y mwyaf priodol yng nghyd-destun pandemig parhaus Covid-19 a pharamedrau'r amser a'r adnoddau oedd ar gael. Roedd fformat trafodaeth y grŵp yn effeithiol o ran creu sgyrsiau cynhyrchiol a oedd yn archwilio gwybodaeth a syniadau newydd a rhai sydd wedi ennill eu plwyf.

2.26 Mae cryfderau eraill y fethodoleg yn cynnwys bod y prif ymchwil (data gweithdai) yn cael ei ategu gan ymchwil eilaidd (adolygiadau tystiolaeth). Gallai canfyddiadau'r gweithdai gael eu cefnogi neu eu herio gan ymchwil academaidd, gan wneud y dadansoddiad yn fwy cadarn. Roedd yr ymchwil yn foesol gadarn: roedd cymryd rhan yn yr ymchwil yn gwbl wirfoddol a chafodd cyfranogwyr yr opsiwn i dynnu'n ôl ar unrhyw adeg. Rhoddodd yr holl gyfranogwyr eu cydsyniad gwybodus drwy dderbyn y gwahoddiad i gymryd rhan ar sail yr hysbysiad preifatrwydd (cyn y gweithdai).

3. Canfyddiadau

3.1 Mae’r adran hon yn cyflwyno canfyddiadau o ddwy elfen yr ymchwil: adolygiadau o dystiolaeth a damcaniaeth newid (DN). Ar gyfer canfyddiadau’r adolygiadau tystiolaeth, tynnir sylw at y themâu allweddol a’r pwyntiau mwyaf perthnasol gan eu bod yn ymwneud â rhwystrau i gynrychiolaeth mewn llywodraeth leol a chenedlaethol yng Nghymru.

3.2 Cynhaliwyd dau adolygiad o dystiolaeth:

a) Tangynrychiolaeth menywod mewn llywodraeth leol yng Nghymru

b) Rhwystrau rhag cael swydd etholedig ar gyfer pobl anabl

3.3 Roedd prif ganfyddiadau’r adolygiadau tystiolaeth yn cyfrannu at ddeall cyd-destun y materion sy’n ymwneud â thangynrychiolaeth mewn llywodraeth leol yng Nghymru, a hynny yn ei dro yn cyfrannu at yr elfen hon o’r DN. Cyfeirir at lenyddiaeth o’r gwaith hwn drwy gydol y gwaith i wella a dyfnhau’r dadansoddiad. Cyflwynir canfyddiadau’r gweithdai DN o dan wahanol gamau’r model rhesymeg. Trafodir y cyd-destun a’r rhwystrau yn gyntaf i sefydlu’r angen a’r gofynion presennol. Disgrifir gweddill elfennau’r DN, gan ddechrau gyda’r canlyniadau, ac yna allbynnau, gweithgareddau a mewnbynnau. Edrychir hefyd ar y risgiau a’r tybiaethau sylfaenol sy’n gysylltiedig â’r DN.

Model rhesymeg

3.4 Mae'r model rhesymeg ar dudalennau 13 ac 14 yn gynrychiolaeth weledol o'r DN.

Ffigur 2: Model rhesymeg - cael gwared ar rwystrau i swyddi etholedig ar gyfer pobl â nodweddion

Cyd-destun (rhwystrau)

Ar gyfer ymgeiswyr am swydd etholedig gyda nodweddion gwarchodedig:

- Gall ymgyrchu fod yn ddrutach os oes angen costau ychwanegol er mwyn gallu cymryd rhan lawn
- Gall mynediad at gefnogaeth a gwybodaeth am gefnogaeth yn ystod proses yr ymgyrch fod yn gyfyngedig neu'n anhygyrch
- Gellir ystyried derbyn cymorth ariannol (e.e. o grantiau) yn rhywbeth sy'n annerbyniol yn ddiwylliannol neu'n gymdeithasol
- Gall prosesau dethol fod yn rhagfarnllyd tuag at ymgeiswyr heb nodweddion gwarchodedig, gan ei gwneud yn fwy anodd cael cefnogaeth
- Gall profiad o wahaniaethu ar sail hunaniaeth fod yn fwy cyffredin
- Gall lleoliadau y disgwylir i aelod etholedig eu mynychu (e.e. adeiladau'r llywodraeth, cynadleddau pleidiau) fod yn anhygyrch i bobl ag anabledd corfforol
- Gall ansicrwydd gynyddu cystadleuaeth yn ystod y broses ymgyrchu, gan fod llai o gyfleoedd i ymgeiswyr newydd ar gael

Ar gyfer aelodau etholedig gyda nodweddion gwarchodedig:

- Efallai na fydd y pecyn tâl yn ddigon i dalu costau ychwanegol a hanfodol sy'n gysylltiedig â nodweddion gwarchodedig
- Gall diwylliant gweithio llywodraeth leol eithrio pobl a gwneud iddynt deimlo fel nad oes croeso iddynt
- Gall gofynion y rôl fod yn fwy heriol os nad oes digon o gefnogaeth ar gael
- Gellir osgoi hawlio treuliau mewn ymdrechion i beidio â chael sylw negyddol
- Mae diffyg cefnogaeth unwaith mae rhywun mewn swydd etholedig; er enghraifft, dim ond yn ystod cyfnod ymgyrchu y mae'r A2EOF ar gael
- Efallai na fydd prosesau ar gyfer ymateb i wahaniaethu, bwlio ac aflonyddu bob amser yn ddigonol i atal achosion yn y dyfodol

Mewnbynnau

Pobl

- Arbenigedd mewn gwleidyddiaeth, ymgysylltu â phobl ifanc a'r gymuned a'r cyfryngau i rannu gwybodaeth a chyfleu gwybodaeth i'r cyhoedd
- Swyddogion LlC i gefnogi Llywodraeth Leol i gynyddu amrywiaeth
- Swyddogion Llywodraeth Leol i sicrhau bod democratiaeth yn cael ei chynnal yn y broses ddethol a bod ymgeiswyr / aelodau yn cael eu cefnogi'n llawn
- Arweinwyr gwleidyddol i hyrwyddo cydraddoldeb ac amrywiaeth mewn Llywodraeth Leol

Sefydliadau

- Awdurdodau lleol i hyrwyddo diwylliant cynhwysol
- LlC i sbarduno newid ac arwain drwy esiampl
- Pleidiau gwleidyddol i weithredu newid a chefnogi aelodau etholedig waeth beth fo'u cefndir
- Sefydliadau Llywodraeth Leol i roi cefnogaeth a chymorth i awdurdodau lleol ac aelodau etholedig
- Mudiadau trydydd sector i eiriol dros bobl sydd â nodweddion gwarchodedig

Gweithgareddau

Cefnogi ymgeiswyr ac aelodau etholedig

- Cynllunio a gweithredu strategaethau effeithiol ar gyfer cael gwared ar gam-drin, aflonyddu a gwahaniaethu
- Hwyluso rhwydweithiau cefnogi ar gyfer aelodau etholedig sydd â nodweddion gwarchodedig
- Darparu cefnogaeth barhaus yn ystod y cyfnod yn y swydd i aelodau sydd â nodweddion gwarchodedig er mwyn eu galluogi i gyflawni eu rôl yn effeithiol
- Darparu adnoddau a reolir yn ganolog ar gyfer gweithgareddau o ddydd i ddydd, e.e., argraffu, cefnogaeth gyda'r cyfryngau cymdeithasol
- Cefnogi aelodau sydd â chyfrifoldebau gofalu
- Adolygu'r pecyn cyflog a buddion i aelodau etholedig i sicrhau ei fod yn deg ac yn adlewyrchu'r rôl
- Darparu cymorth ariannol i'r rheini sydd â chostau ychwanegol sy'n ymwneud â nodweddion gwarchodedig
- Darparu cefnogaeth wedi'i thargedu i ymgeiswyr ac aelodau annibynnol a chanddynt nodweddion gwarchodedig
- Caniatáu cyfethol, fel bod lleisiau lleiafrifol yn cael eu cynrychioli ar bob lefel o'r broses gwneud penderfyniadau
- Cyflwyno strategaethau a thargedau amrywiaeth ar gyfer cyrraedd cynrychiolaeth
- Darparu cyfleoedd i fentora a chysgodi aelodau etholedig mwy profiadol
- Meddu ar arferion gweithio hyblyg sy'n galluogi pobl â nodweddion gwarchodedig i gyflawni eu rôl yn effeithiol (e.e. rhannu swydd, gweithio hybrid, oriau hyblyg)
- Darparu hyfforddiant hanfodol ar amrywiaeth a chynhwysiant i bob aelod etholedig

Gwella ymwybyddiaeth y cyhoedd o lywodraeth leol

- Darparu gwybodaeth hawdd ei deall am rôl aelodau etholedig a'r gefnogaeth sydd ar gael i sefyll am swydd
- Codi ymwybyddiaeth o lywodraeth leol, ei rôl mewn cymdeithas a gwerth cynrychiolaeth

Allbynnau

Cymryd rhan

- Cronfa amrywiol o ymgeiswyr sy'n cynrychioli'r boblogaeth
- Cynyddu lefelau cyfranogiad ar draws pob cam o'r broses wleidyddol
- Mwy o bleidleiswyr yn pleidleisio

Cynrychiolaeth

- Cynrychiolaeth ddisgrifiadol o bobl â nodweddion gwarchodedig mewn Llywodraeth Leol
- Canllawiau a deddfwriaeth sy'n gwarchod buddiannau pob dinesydd, gan gynnwys y rheini sydd â nodweddion gwarchodedig
- Dogfennau polisi Llywodraeth Leol sy'n hyrwyddo cynhwysiant wrth wneud penderfyniadau
- Gwasanaethau cyhoeddus a ddarperir gan Lywodraeth Leol sy'n hygyrch i bawb

Cydraddoldeb

- Llai o achosion o wahaniaethu
- Dyrannu adnoddau yn seiliedig ar angen

Canlyniadau

Mae pobl a chanddynt nodweddion gwarchodedig:

- Yn hyderus yng ngallu'r broses wleidyddol i'w cynrychioli nhw a'u buddiannau
- Yn ymwneud â'r byd gwleidyddol
- Yn deall gwleidyddiaeth a sut mae'n effeithio arnyn nhw
- Yn rhan o brosesau democrataidd
- Yn cael eu cynrychioli gan eu haelodau etholedig
- Yn cael eu parchu ymysg y gymuned ehangach fel dinasyddion gweithgar a dinasyddion sy'n cymryd rhan
- Yn cael eu gwerthfawrogi am y profiad a'r cyfraniadau y maent yn eu darparu yn wleidyddol ac yn gymdeithasol

Mae aelodau etholedig:

- Yn hawdd i'r bobl yn eu cymuned gael gafael arnynt
- Yn ymwneud â'u cymuned a phobl a chanddynt nodweddion gwarchodedig
- Yn cael eu dal yn atebol am eu gweithredoedd a'u hymddygiad gwleidyddol
- Yn gwybod am effaith gwneud penderfyniadau ar grwpiau sy'n cael eu tangynrychioli a phobl sydd â nodweddion gwarchodedig
- Yn cynrychioli'r amrywiaeth yn eu cymunedau lleol; mae mwy o aelodau etholedig yn bobl sydd â nodweddion gwarchodedig
- Yn sicrhau ymddiriedaeth yr etholwyr i gynrychioli eu buddiannau'n effeithiol, yn enwedig y rheini ar gyfer pobl sydd â nodweddion gwarchodedig

- Mae arferion casglu data annigonol yn golygu bod dealltwriaeth o (dan)gynrychiolaeth yn gyfyngedig ac mae tystiolaeth ar gyfer llunwyr polisi yn ddiffygiol
- Gall cyfarfodydd hir, hystings a chanfasio o ddrws i ddrws fod yn fwy anodd (e.e. i aelodau ag anabledd corfforol)
- Mae wardiau etholiadol sy'n fwy, yn wledig, neu lle mae seilwaith a thrafnidiaeth gyhoeddus yn gyfyngedig, yn gallu ei gwneud yn anoddach i rai pobl sydd â nodweddion gwarchodedig wneud y gwaith sy'n ofynnol gan aelod etholedig

Ar gyfer darpar ymgeiswyr sydd â nodweddion gwarchodedig a'r cyhoedd:

- Efallai nad yw gallu rhywun i ymgyrchu/sefyll ar gyfer etholiad/gwaith fel aelod etholedig lle mae ganddo un neu fwy o nodweddion gwarchodedig wedi'i ddeall yn dda
- Yn y gorffennol, mae achosion o gam-drin ac aflonyddu ar aelodau etholedig yn gallu gwneud i'r rôl ymddangos yn annymunol
- Mae ymgysylltu â phrosesau gwleidyddol yn amrywiol, gyda grwpiau sy'n cael eu tangynrychioli yn lleiaf tebygol o ymgysylltu neu gael eu haddysgu'n wleidyddol, gan achosi teimladau o allgáu
- Gall iaith a ddefnyddir mewn gwleidyddiaeth a llywodraeth leol fod yn anhygyrch ac yn llawn jargon
- Mae diffyg ymddiriedaeth mewn sefydliadau llywodraeth yn gallu atal parodrwydd i ymgysylltu
- Mae pobl sydd â nodweddion gwarchodedig yn llai tebygol o gael cyfleoedd i feithrin y sgiliau, y profiad a'r addysg berthnasol sydd eu hangen ar gyfer swydd etholedig

»

Cyllid

- Ar gyfer addysg, cynyddu ymwybyddiaeth wleidyddol mewn cymunedau sy'n cael eu tangynrychioli a'r cyhoedd yn gyffredinol
- Ar gyfer costau ymgyrchoedd unigol ychwanegol y mae pobl sydd â nodweddion gwarchodedig yn eu hwynebu
- Ar gyfer rhaglenni a chynlluniau i gefnogi darpar ymgeiswyr ac aelodau presennol
- Ar gyfer ymgysylltu a digwyddiadau i dargedu cymunedau sy'n cael eu tangynrychioli'n uniongyrchol
- Ar gyfer costau gweinyddol sy'n gysylltiedig â chyflawni'r ymyriad

»

- Hwyluso digwyddiadau ymgysylltu sy'n targedu grwpiau sy'n cael eu tangynrychioli
- Sicrhau bod yr iaith yn hygyrch ac osgoi defnyddio jargon mewn gohebiaeth sydd wedi'i hanelu at y cyhoedd
- Integreiddio addysg wleidyddol i'r cwricwlwm ysgol
- Darparu cyfleoedd addysgol i bobl y tu allan i'r system addysg prif ffrwd

Gwella'r sylfaen dystiolaeth ar gyfer llunwyr polisi

- Casglu a chyhoeddi data demograffig ar bleidiau, ymgeiswyr ac aelodau
- Casglu data monitro ar gyfer gwerthuso'r ymyriad
- Cynnal rhagor o ymchwil i lenwi bylchau mewn tystiolaeth
- Datblygu gwybodaeth a dealltwriaeth ar draws yr holl sefydliadau perthnasol o bwysigrwydd data, dadansoddi a'i gymhwyso i gefnogi amrywiaeth

Asesu rôl llywodraeth leol

- Rhoi dulliau dysgu o arferion da ar waith mewn mannau eraill yn y DU ac yn rhyngwladol
- Cyflwyno mesurau i atal amwysedd tymor hir ac i annog amrywiaeth, fel terfynau tymor a chynllunio olyniaeth
- Cefnogi pleidiau gwleidyddol i sicrhau bod eu prosesau ymgyrchu yn gynhwysol ac yn hygyrch i bobl sydd â nodweddion gwarchodedig
- Adolygu prosesau dethol, gan sicrhau bod cystadleuaeth yn deg ac yn dryloyw a nodi meysydd i'w gwella

»

Prosesau a dulliau

- Y gefnogaeth a'r adnoddau sydd ar gael i ymgeiswyr ac aelodau
- Fframwaith moesegol ar gyfer sefydliadau Llywodraeth Leol a chyrff perthnasol eraill
- Arferion gweithio cydweithredol ar draws y sector cyhoeddus, y sector preifat a'r trydydd sector
- Setiau data cyflawn a chadarn sy'n cynnwys data monitro a gwybodaeth ddemograffig ymgeiswyr ac aelodau
- Fframweithiau atebolrwydd ar gyfer sefydliadau Llywodraeth Leol

»

Mae llywodraeth leol:

- Yn cynrychioli'r gymuned y mae'n ei gwasanaethu
- Yn hygyrch ac yn gynhwysol i bobl sydd â nodweddion gwarchodedig
- Yn gwbl gefnogol o aelodau etholedig sydd â nodweddion gwarchodedig
- Yn lle deniadol i weithio i bobl sydd â nodweddion gwarchodedig
- Yn ddemocrataidd
- Yn arwain y gwaith o gydweithio rhwng llywodraeth, cymunedau a sefydliadau
- Yn creu diwylliant o barch
- Yn ymateb i anghenion a buddiannau pobl sydd â nodweddion gwarchodedig a grwpiau eraill sy'n cael eu tangynrychioli yn y gymuned y mae'n ei gwasanaethu

Mae cymdeithas:

- Yn gydlynol, eto i gyd yn gwerthfawrogi amrywiaeth
- Yn deg o ran dosbarthu adnoddau a mynediad at gyfleoedd
- Yn lle diogel i bobl sydd â nodweddion gwarchodedig ac yn rhydd o unrhyw gam-drin, harasio neu wahaniaethu

Cyd-destun (rhwystrau)

3.5 Datblygwyd elfen 'cyd-destun' y DN drwy ganfyddiadau'r adolygiadau tystiolaeth a data'r gweithdai. Mae tri is-gategori cyd-destun yn y model rhesymeg; sef: rhwystrau i ymgeiswyr ar gyfer swydd etholedig sydd â nodweddion gwarchodedig, rhwystrau i aelodau etholedig sydd â nodweddion gwarchodedig, a rhwystrau i ddarpar ymgeiswyr sydd â nodweddion gwarchodedig a'r cyhoedd. Yr hyn a adlewyrchir yn yr is-gategorïau hyn yw rhwystrau ariannol, diwylliannol, gwleidyddol, cymdeithasol a ffisegol. Mae'r adran hon yn dangos y sefyllfa bresennol sy'n ffurfio'r rhesymeg dros pam fod angen ymyriad.

Rhwystrau i ymgeiswyr ar gyfer swydd etholedig gyda nodweddion gwarchodedig

3.6 Mae'r costau ar gyfer ymgeiswyr â nodweddion gwarchodedig yn fwy tebygol o fod yn fwy nag ar gyfer ymgeiswyr heb. Mae mynediad at gyllid yn rhan angenrheidiol o ymgyrchu gwleidyddol ac mae costau rhedeg am swyddi yn sylweddol (Murray, 2021), fel y dywedodd cyfranogwyr y gweithdai:

> 'Mae rhedeg ymgyrch yn gostus os nad ydych chi'n rhan o blaid wleidyddol. Yn ddrud iawn, costau taflenni, hyrwyddo ar y cyfryngau cymdeithasol, ac ati.'

(Cyfranogwr, Gweithdy 2: Cynrychiolwyr Cydraddoldeb)

3.7 Yn aml, gall pleidiau fod yn amharod i gefnogi costau personol (Murray, 2021), gan adael llawer o ymgeiswyr yn dibynnu ar eu cronfeydd personol eu hunain (Mariani a Bwcle, 2021). Gall hyn gael effaith anghymesur ar bobl sydd â nodweddion gwarchodedig. Er enghraifft, mae ymgeiswyr o gefndiroedd economaidd-gymdeithasol mwy difreintiedig yn debygol o brofi cyfraddau is o gyflogaeth ac incwm (Yr Adran Gwaith a Phensiynau, 2021; Francis-Devine, 2021; SYG, 2020, SYG 2022). Mae'r anfantais a brofir gan fenywod yn deillio o normau rhywedd sy'n cael effaith negyddol ar botensial merched i ennill cyflog; er enghraifft, menywod fel arfer yn ennill llai na dynion (Murray, 2021), yn gwneud llawer mwy o waith di-dâl (Charmes, 2019), yn cymryd cyfnodau hwy o waith cyflogedig am gyfnod byr ac yn gadael y farchnad lafur yn gynharach oherwydd cyfrifoldebau gofalu (Hudson a Gonyea, 2017).

3.8 Efallai y bydd gan ymgeiswyr sydd â nam ar eu golwg a nam symudedd gostau teithio i gael trafnidiaeth hygyrch, tra mae menywod yn fwy tebygol o dalu costau

gofal plant na'u cymheiriaid gwrywaidd (Bazeley et al., 2017; Maguire, 2018) yn ystod y broses ymgyrchu.

> '...mae llawer o [fenywod] yn gweithio'n rhan-amser oherwydd bod ganddyn nhw gyfrifoldebau gofalu, sydd fel arfer yn golygu cyflog is hefyd...ar gyfartaledd, dydyn nhw ddim yn debygol o gael cymaint o incwm gwario, ac mae hynny'n bendant yn mynd i fod yn rhwystr.'
>
> (Cyfranogwr, Gweithdy 2: Cynrychiolwyr Cydraddoldeb)

3.9 Rhwystr arall i ymgeiswyr sydd â nodweddion gwarchodedig yw'r **adnoddau cyfyngedig sydd ar gael gan sefydliadau sy'n cefnogi ymgyrchwyr**. Gall cyllidebau pleidiau gwleidyddol, cyrff cyhoeddus, grwpiau cymunedol a mudiadau cefnogi fod yn annigonol i ddarparu cymorth ychwanegol i ymgeiswyr. Gall effeithiau toriadau cyllideb hefyd effeithio ar bobl sydd â nodweddion gwarchodedig. Er enghraifft, mae toriadau i fudd-daliadau a thrafnidiaeth gyhoeddus yn cael effaith anghymesur ar fenywod (Reis, 2018) drwy effeithio ar eu gallu i deithio a chael gafael ar gyfleoedd.

> '...yr her gyda rhywfaint o hyn yw adnoddau, ac weithiau nid dim ond adnoddau ariannol ond adnoddau staff yn ogystal â llywodraeth leol.'
>
> (Cyfranogwr, Gweithdy 1: Swyddogion Polisi)

3.10 Nododd rhai o gyfranogwyr y gweithdy fod ymgeiswyr sydd â nodweddion gwarchodedig yn llai tebygol o fod â gwybodaeth am gefnogaeth ymgyrchu, neu fynediad ati, sy'n gwneud cael troed i mewn i swydd etholedig yn anoddach:

> '...os ydych chi'n dod i fyd gwleidyddiaeth, nid drwy'r llwybr pleidiol-wleidyddol, efallai nad ydych chi hyd yn oed yn gwybod sut mae ymgyrchoedd yn cael eu cynnal yn gyffredinol.'
>
> (Cyfranogwr, Gweithdy 2: Cynrychiolwyr Cydraddoldeb)

3.11 Credir bod **amharodrwydd i dderbyn cymorth ariannol ar gyfer ymgyrchu** yn fwy cyffredin ymhlith ymgeiswyr sydd â nodweddion gwarchodedig. Roedd y llenyddiaeth yn nodi enghreifftiau lle'r oedd yr ymgeisydd yn derbyn budd-daliadau lles wedi cael ei ddefnyddio i'w diystyru ar drywydd yr ymgyrch (Evans a Reher, 2021). Ar ben hynny, mae cynghorwyr yn cael eu hannog i beidio â hawlio treuliau fel lwfans gofal (Cynulliad Cenedlaethol Cymru, 2019). Rhybuddiodd un cyfranogwr

yn y gweithdy y gellid defnyddio arian wedi'i dargedu ar gyfer ymgeiswyr sydd â nodweddion gwarchodedig i danseilio eu hygrededd:

> '... os oes cronfa ar gael i rai ymgeiswyr, o gefndir lleiafrif ethnig neu o gefndir Mwslimaidd er enghraifft, byddai hynny'n cael ei ddefnyddio yn eu herbyn yn y broses wleidyddol...a chredaf fod hynny'n creu anfantais bellach iddynt wrth ymgyrchu.'

(Cyfranogwr, Gweithdy 2: Cynrychiolwyr Cydraddoldeb)

3.12 Gall **prosesau dethol eithrio pobl sydd â nodweddion gwarchodedig**, yn ôl llenyddiaeth a data'r gweithdai. Mae astudiaethau blaenorol wedi canfod bod prosesau asesu yn gallu bod yn hynod o ffurfiol ac yn hir sy'n rhoi pobl o gefndiroedd nad ydynt yn rhai proffesiynol er enghraifft, dan anfantais, ac mae ymdrechion sydd wedi'u cynllunio'n wael i ddarparu addasiadau yn gallu ynysu ymgeiswyr (Evans a Reher, 2020; 2021). Ar ben hynny, gall rhagdybiaethau ynghylch yr 'ymgeisydd delfrydol' ragfarnu aseswyr yn erbyn darpar ymgeiswyr o gefndiroedd penodol (Waltz a Schippers, 2021). Ategwyd y teimlad hwn gan gyfranogwyr y gweithdy:

> '...prosesau dethol pleidiau gwleidyddol. Dydyn nhw ddim yn hygyrch iawn mewn gwirionedd. Maen nhw'n llawn rhagfarn.'

(Cyfranogwr, Gweithdy 2: Cynrychiolwyr Cydraddoldeb)

3.13 Mae ymchwil pellach hefyd yn awgrymu y gall **dewis sedd gael dylanwad sylweddol ar ganlyniadau etholiadau.** Er enghraifft, dywedir bod menywod yn fwy tebygol o gael eu dewis i herio seddi ymylol ac felly'n llai tebygol o ennill ac wedyn cadw swydd (Farrell a Titcombe, 2016; Maguire, 2018). Mae ymgeiswyr o gymunedau lleiafrifoedd ethnig yn llai tebygol o gael eu dewis mewn etholaethau nad ydynt yn amrywiol (Durose et al., 2011), tra gall pobl anabl fod dan anfantais mewn seddi gwledig lle mae angen teithio llawer neu lle nad oes ganddynt fynediad at drafnidiaeth gyhoeddus (Evans a Reher, 2021).

3.14 Gwelwyd bod **llwybrau traddodiadol i fyd gwleidyddiaeth yn cael eu ffafrio ac nad yw profiadau amrywiol yn cael eu gwerthfawrogi'n llawn.** Mae llenyddiaeth benodol yn nodi bod gan rai nodweddion gwarchodedig, yn enwedig rhai sy'n ymwneud â hil, lai o fynediad at y llwybrau arferol at wleidyddiaeth (e.e. undebau penodol, cyrff proffesiynol a sefydliadau academaidd) (gweler Durose et al., 2011; Awan-Scully et al., 2018). Yn ogystal â hyn, teimlai'r cyfranogwyr nad oedd

profiadau a chefndiroedd amrywiol yn cael eu gwerthfawrogi yn yr un ffordd yn ystod y broses ddethol, er eu bod yn datblygu sgiliau sydd yr un mor fuddiol:

> ‘Mae llawer o’r sgiliau y byddant wedi’u datblygu, nid drwy waith cyflogedig neu hyd yn oed gwaith gwirfoddol ond dim ond drwy redeg cartref neu ofalu am blant, yn hynod werthfawr i rywun sy’n mynd i fod yn eiriolwr ar lefel gymunedol. Ond fydd y rhagfarn honno, yn y broses ddethol honno, ddim o reidrwydd yn mynd i’r afael â hynny.’
>
> (Cyfranogwr, Gweithdy 2: Cynrychiolwyr Cydraddoldeb)

3.15 Ychwanegodd y rhai a gymerodd ran yn y gweithdy **y gall cyfnod mewn swydd leihau’r cyfleoedd sydd ar gael i ymgeiswyr** a chyfyngu ar ba mor gyflym y gellir newid pethau (Bazeley et al., 2017):

> ‘...mae yna bobl sydd wedi bod yn gynrychiolydd etholedig ers amser hir iawn. Ac os nad ydyn nhw’n arbennig o amrywiol, mae hynny’n cyfyngu ar y cyfle i gyflwyno lleisiau amrywiol i wleidyddiaeth...’
>
> (Cyfranogwr, Gweithdy 2: Cynrychiolwyr Cydraddoldeb)

3.16 Teimlwyd bod **prosesau’r ymgyrch** yn anhygyrch, yn ddrud o ran adnoddau, ac yn dibynnu’n drwm ar allu ymgeisydd i fod yn bresennol yn gorfforol mewn digwyddiadau fel cynadleddau pleidiau a chanfasio:

> ‘Mae’r ffordd rydyn ni’n ymgyrchu hefyd yn dipyn o rwystr i unrhyw un, yn enwedig os oes ganddyn nhw nam corfforol, oherwydd mae’n dal i olygu ‘mynd allan, curo ar ddrysau’ ac os oes gennych chi broblemau symudedd [neu] os ydych chi’n ddall, mae’n eithriadol o anodd...’
>
> (Cyfranogwr, Gweithdy 2: Cynrychiolwyr Cydraddoldeb)

3.17 Er bod y llenyddiaeth yn dangos nifer o rwystrau i’r rheini sydd â namau corfforol, gwybyddol ac emosiynol (gweler Hammel et al., 2015; Evans a Reher, 2020; 2021; Waltz a Schippers, 2021), nododd cyfranogwyr y gweithdai risgiau diogelwch hefyd:

> 'Cynhaliwyd y ddau etholiad cyffredinol diweddar yn agosach at y gaeaf. Roedd hynny'n bryder gwirioneddol ac rwy'n meddwl bod hynny wedi cyfyngu ar allu menywod i ymgyrchu oherwydd mae yna ambell le nad ydych chi eisiau mynd ar eich pen eich hun fel menyw yn curo ar ddrysau pobl ar hap yn y tywyllwch'.

(Cyfranogwr, Gweithdy 2: Cynrychiolwyr Cydraddoldeb)

3.18 Gall daearyddiaeth **ffisegol wardiau etholiadol** hefyd achosi heriau i bobl sydd â nodweddion gwarchodedig. Soniodd un astudiaeth am brofiad cynghorydd dall, a oedd â mynediad cyfyngedig at rai preswylfeydd a chafodd sawl codwm wrth ganfasio (Flint, 2018). Mae ardaloedd gwledig yn llai tebygol o fod â seilwaith hygyrch a chysylltiadau trafnidiaeth gyhoeddus, tra bod traffig, mynediad at flociau fflatiau, a sbardunau synhwyraidd wedi creu rhwystrau unigryw mewn ardaloedd trefol adeiledig (Cyngor Cenedlaethol Byw'n Annibynnol, 2018; Swyddfa'r Llywodraeth dros Wyddoniaeth, 2019; Bonehill et al., 2020).

Rhwystrau i aelodau etholedig â nodweddion gwarchodedig

3.19 Teimlwyd bod **cyflog cynghorwyr lleol yn rhwystr sylweddol i bobl â nodweddion gwarchodedig** ymysg cyfranogwyr y gweithdai. Awgrymwyd bod taliadau cynghorwyr yn anghymesur o ran faint o waith y mae cynghorwyr yn ei wneud. Mae canllawiau ffurfiol yn nodi na ddylai cynghorydd weithio dim mwy na 21 awr yr wythnos (IRPW, 2019), ond canfu ymchwil diweddar yng Nghymru fod y rhan fwyaf o gynghorwyr yn gweithio mwy na hyn; 15% cymaint â 41 awr a mwy (Hibbs, 2022). O ran llwythi gwaith, nododd un cyfranogwr:

> '...beth sy'n gwneud i bobl beidio â chymryd rhan a sefyll yw meddwl am bethau fel faint o negeseuon e-bost y byddan nhw'n eu cael, faint o oriau sy'n cael eu treulio mewn cyfarfodydd, hyd agendâu pwyllgorau cynllunio. Mae gennych bwyllgorau cynllunio sy'n mynd ymlaen yn rheolaidd am bedair neu bum awr neu fwy...'

(Cyfranogwr, Gweithdy 3: Swyddogion Llywodraeth Leol)

3.20 Ceir corff o dystiolaeth sy'n dangos bod **arferion llywodraeth leol wedi'i deilwra i ddiwylliant** gwrywaidd **yn bennaf**, sy'n dod i'r amlwg yn ymarferol o ran patrwm gweithio, dulliau dadlau, a hyd yn oed pensaernïaeth adeiladau (Krook, 2018). Fel arfer, mae hyn yn arwain at arweinwyr gyda nodweddion 'gwrywaidd' fel bod yn gystadleuol, yn hyderus ac yn uchelgeisiol (Krook, 2018). Effaith y disgwyliad hwn

gan aelodau etholedig yw bod pobl heb y nodweddion hynny yn cael llai o gynrychiolaeth mewn gwleidyddiaeth ac mewn polisïau.

3.21 Ar ben hynny, **efallai na fydd ffyrdd o weithio mewn llywodraeth leol ar gael i bobl sydd â nodweddion gwarchodedig**, er enghraifft drwy fynnu bod cynghorwyr yn mynychu cyfarfodydd wyneb yn wyneb. Pan ddangosodd pandemig Covid-19 fod gweithio o bell yn ymarferol, cafodd Deddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) (2021) ei diweddaru, gan roi dyletswydd ar awdurdodau lleol i alluogi presenoldeb o bell. Mae gan gynghorwyr yr hawl gyfreithiol i fynychu cyfarfodydd yn rhithwir erbyn hyn, sy'n rhan o ymgais Llywodraeth Cymru i annog mwy o amrywiaeth o ran cynrychiolaeth mewn gwleidyddiaeth leol (Hibbs, 2022). Ar yr un pryd, efallai na fydd y dull newydd hwn o weithio yn addas i bawb:

> '...i'r bobl hŷn hynny nad ydyn nhw'n gallu bod ar-lein, boed hynny oherwydd nad oes ganddyn nhw'r sgiliau neu efallai nad oes ganddyn nhw'r offer... dydy pobl ddim yn gallu mynd i'r cyfarfodydd hynny'n gorfforol i fod yn rhan o'r math hwnnw o brosesau etholiadol ac mae hynny'n rhwystr nad oedd efallai mor amlwg cynt [pandemig Covid-19] ...'

(Cyfranogwr, Gweithdy 2: Cynrychiolwyr Cydraddoldeb)

3.22 Mae cymorth, megis y Gronfa Mynediad i Swyddi Etholedig (A2EOF), wedi bod ar gael o'r blaen i ymgeiswyr anabl. Ar hyn o bryd, nid yw argaeledd y math hwn o gymorth yn ymestyn ar ôl yr etholiad, nac yn helpu pobl sydd â gwahanol nodweddion gwarchodedig pan fyddant yn y swyddfa. **Mae angen darparu cefnogaeth i aelodau etholedig gyda nodweddion gwarchodedig gydol eu tymor yn y swydd**, nid dim ond yn ystod y broses ymgyrchu. Mae ymchwil wedi cefnogi'r ddadl y byddai darparu cymorth a hyfforddiant parhaus i aelodau etholedig yn gwella'r gallu i gadw staff, yn datblygu sgiliau a gwybodaeth, ac yn magu hyder (Maguire, 2018).

3.23 O'r blaen, mae **diffyg atebolrwydd** mewn prosesau fel delio â chwynion, yn enwedig o fewn pleidiau gwleidyddol, wedi arwain at ddulliau annigonol o amddiffyn ymgeiswyr ac aelodau â nodweddion gwarchodedig. Yn fwyaf nodedig, roedd adolygiadau i Islamoffobia yn y Blaid Geidwadol a gwrthsemitiaeth yn y Blaid Lafur a Phlaid Cymru ill dau wedi tynnu sylw at **ddiffygion systemig wrth ymdrin â chwynion sy'n ymwneud â gwahaniaethu** (Y Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol, 2020; Singh, 2020; Saville-Roberts, 2021). Roedd y rhain yn cynnwys delio â

chwynion yn amhriodol, diffyg tryloywder o ran prosesau, diffyg adnoddau, a rhoi sancsiynau ar waith yn amhriodol.

3.24 **Mae arferion annigonol o ran casglu a monitro data** mewn llywodraeth leol yn golygu bod dealltwriaeth o gynrychiolaeth yn gyfyngedig ac mae diffyg tystiolaeth ar gyfer llunwyr polisi. Er i'r cyfranogwyr nodi'r ymdrechion sydd wedi'u gwneud i ddatblygu dulliau casglu data priodol, dywedwyd bod cyfranogiad isel, adroddiadau anghyson a meysydd sy'n cael eu hanwybyddu yn cyfyngu ar y ddealltwriaeth o'r lefelau amrywiaeth presennol. Yn benodol, teimlwyd bod data ar aelodau etholedig â nodweddion gwarchodedig, yn enwedig hunaniaethau croestoriadol, yn brin.

3.25 **Gall dyluniad lleoliadau gwleidyddol fod yn anhygyrch i bobl sydd â nodweddion gwarchodedig.** Yn ogystal â thystiolaeth o fannau parcio cyfyngedig i bobl anabl a mynediad cyfyngedig i adeiladau (Swyddfa'r Cabinet, 2018; Tŷ'r Arglwyddi, 2020; Evans a Reher, 2021), mae ymchwil wedi tynnu sylw at yr anawsterau a wynebir mewn mannau gwleidyddol. Roedd hyn yn cynnwys rhwystrau mordwyol a achoswyd gan olau annigonol, arwyddion braille, a lle ar gyfer cadeiriau olwyn; prinder mannau sy'n addas i deuluoedd, cyfleusterau gofal plant, mannau ar wahân ar gyfer gweinyddu triniaeth neu dynnu llaeth o'r fron; a mannau anabl dynodedig sy'n gallu gwahardd pobl yn anfwriadol (Shabi, 2017; Evans a Reher, 2020; Waltz a Schippers, 2020; Panel Archwilio'r Senedd sy'n Sensitif o ran Rhywedd, 2021). Dywedodd un cyfranogwr y gall cynllun ffisegol siambrau gyfrannu at ddiwylliant ac arddull dadlau sy'n ddigroeso:

> '...o safbwynt rhywedd, mae'r ffordd y mae gwleidyddiaeth yn cael ei chynnal yn aml yn annymunol. Gallwch weld y gwahaniaeth, dwi'n meddwl, os edrychwch ar San Steffan o'i gymharu â'r Senedd, mae'r Senedd yn wahanol iawn. Mae'r siambr gorfforol iawn yn wahanol.'
>
> (Cyfranogwr, Gweithdy 2: Cynrychiolwyr Cydraddoldeb)

Rhwystrau i ddarpar ymgeiswyr sydd â nodweddion gwarchodedig a'r cyhoedd

3.26 Ystyrir nad yw **rhai aelodau o'r cyhoedd yn deall rôl aelodau etholedig yn dda,** yn enwedig y rheini sydd â nodweddion gwarchodedig a grwpiau eraill nad ydynt yn cael eu cynrychioli'n deg. Mae hyn yn golygu y gall rhai aelodau etholedig wynebu disgwyliadau afresymol ac anhylaw gan y cyhoedd.

'...mae disgwyliadau'r cyhoedd yn ddisgwyliadau afrealistig sydd o bosibl yn mynd yn ôl i'r dechrau lle'r oedd yn rhaid i ni ddweud bod angen i'r cyhoedd gael eu haddysgu am beth yn union yw rôl y cynghorydd...'

(Cyfranogwr, Gweithdy 3: Swyddogion Llywodraeth Leol)

Un o'r prif ffactorau sy'n atal pobl rhag dechrau mewn bywyd gwleidyddol yw'r **cam-drin, yr aflonyddu a'r bwlio** y gall gwleidyddion ei wynebu. Adlewyrchwyd y pwynt hwn yn yr iaith a ddefnyddiwyd gan gyfranogwyr y gweithdai i ddisgrifio profiadau aelodau etholedig, gan adrodd am ymddygiad 'anghwrtais' a 'heclo', 'bygythiol' a 'chas'.

3.27 Canfu ymchwil i lywodraeth leol yng Nghymru fod **diwylliant rhywiaethol yn tueddu i fod yn fwy cyffredin mewn ardaloedd gwledig a Chymoedd Cymru** na mewn canolfannau trefol (Farrell a Titcombe, 2016). I fenywod sy'n byw yn yr ardaloedd hyn, gall y syniad o sefyll am swydd fod yn fwy annymunol na'r rheini mewn rhannau eraill o Gymru. Yn rhyngwladol, mae profiadau menywod o aflonyddu rhywiol wedi cael eu diystyru yn y gorffennol, yn enwedig profiadau menywod o leiafrifoedd ethnig a menywod o grwpiau economaidd-gymdeithasol is (Collier a Raney, 2018). Mae astudiaeth ddiweddar yn adrodd bod 85.2% o fenywod sy'n Aelodau Seneddol wedi cael eu harasio ar y cyfryngau cymdeithasol a bod merched iau (< na 40 oed) 'yn dioddef aflonyddu rhywiol a seicolegol' yn amlach (IPU, 2021a:52). Mae hyn yn dangos effaith gymhleth rhyngblethedd ar ganlyniadau ar gyfer darpar ymgeiswyr sydd â nodweddion gwarchodedig.

3.28 Mae effaith dod i gysylltiad â'r lefel hon o gam-drin yn arwain at **ddiwylliant o ofn**, sy'n cael ei ddangos gan astudiaethau amrywiol. Er enghraifft, mewn arolwg ar 1,500 o hyfforddeion o'r cynllun 'Emerge America', sy'n hyfforddi darpar ymgeiswyr sy'n fenywod, dywedodd 25% fod ofn trais yn rheswm i beidio â mynd ar drywydd ymgeisio (Bernhard et al., 2021). Gofynnodd arolwg arall o bron i 500 o ymatebwyr am rwystrau rhag cymryd rhan mewn etholiadau llywodraeth leol (Cymdeithas Fawcett, 2017) lle'r oedd 13% o fenywod (o'i gymharu â 8% o ddynion) wedi nodi 'ofn trais' a dywedodd 46% o fenywod (o'i gymharu â 35% o ddynion) fod 'aflonyddu neu gam-drin gan yr etholwyr' yn rhwystrau rhag sefyll fel cynghorydd.

3.29 Nid yw effaith rhyngblethedd yn cael ei deall yn dda o ran canfyddiadau'r cyhoedd o aelodau etholedig. Fodd bynnag, gellir creu darlun drwy roi astudiaethau ymchwil at ei gilydd. Er enghraifft, gellir dod i'r casgliad bod y croestoriadedd rhwng

cyfeiriadedd rhywiol a rhywedd yn rhwystr ychwanegol i fenywod sy'n cael eu hadnabod fel LGBTQI+, gan fod ymchwil diweddar ar nifer yr achosion o fwlio yn y gweithle yn dangos bod menywod lesbiaidd a deurywiol yn fwy agored i niwed na dynion hoyw (Heol et al., 2021). Mae consensws byd-eang yn dod i'r amlwg erbyn hyn bod **trais mewn gwleidyddiaeth yn fygythiad difrifol** i ddemocratiaeth, hawliau dynol a chydraddoldeb rhwng y rhywiau (Krook, 2018).

3.30 **Gall diffyg hygyrchedd gwybodaeth neu adnoddau gael effaith anghymesur ar bobl sydd â nodweddion gwarchodedig wrth gymryd rhan mewn gwleidyddiaeth.** Gallai hygyrchedd fod yn broblem i bobl mewn mannau cyhoeddus, gan gynnwys ysgolion, gweithleoedd a grwpiau cymunedol. Er enghraifft, gall iaith dechnegol neu rhy gymhleth fod yn rhwystr:

> '...mae'r iaith o ran cael mynediad i wleidyddiaeth...o ran pobl y mae Saesneg yn ail neu'n drydedd iaith iddynt, yna maen nhw hefyd yn delio â'r rhwystr ychwanegol hwnnw...yn ogystal ag o safbwynt anabledd, i rai pobl niwrowahanol hefyd, mae iaith yn gallu bod yn eithaf dyrys.'
>
> (Cyfranogwr, Gweithdy 2: Cynrychiolwyr Cydraddoldeb)

3.31 Canfu astudiaeth ar addysg wleidyddol yn y DU fod methu darparu addysg ddigonol yn cyfrannu at **lefelau isel o ymwybyddiaeth a dealltwriaeth o brosesau gwleidyddol** (Weinberg, 2020). Mae addysg wleidyddol yn chwarae rhan hollbwysig mewn cyfranogiad democrataidd (Kies, 2021), ac mae'r ysgol yn sefydliad arbennig o bwysig ar gyfer cymdeithasoli gwleidyddol (Torney-Purta, 2002; Cwinteger a Hooghe, 2013; Pfanzelt a Spies, 2019). Mae addysg yn arfogi pobl â'r parodrwydd deallusol i gymryd rhan mewn gwleidyddiaeth (Pfanzelt a Spies, 2019), yn enwedig drwy ddatblygu sgiliau llafar cryf (Condon, 2015) ac asedau eraill sy'n fuddiol ar gyfer ymgysylltiad gwleidyddol. Mae tystiolaeth yn dangos bod lefelau isel o addysg wleidyddol yn gyffredin ar draws nifer o grwpiau ymylol, gan gynnwys y gymuned LGBTQI+ (Ryrie et al., 2010), pobl anabl (Agran et al., 2016), a'r ddemograffeg hynaf ac ieuengaf (Blackwell et al., 2019).

3.32 Yn gysylltiedig â lefelau ymwybyddiaeth isel, mae **ymddieithrio oddi wrth brosesau a sefydliadau gwleidyddol** yn rhwystr arall i rai grwpiau sy'n cael eu tangynrychioli. Mae gweithgarwch ac ymgysylltiad gwleidyddol ar lawr gwlad yn ffordd bwysig at ymgeisio (McCracken et al., 2019), felly mae ymddieithrio oddi wrth

y mathau hyn o weithgarwch yn risg i gynrychiolaeth ymgeiswyr o lwybrau anhraddodiadol.

3.33 Roedd teimlad ymysg cyfranogwyr y gweithdai bod ymddiriedaeth mewn gwleidyddion yn isel, a bod rhai rhannau o'r cyhoedd yn teimlo'n bell oddi wrth y prosesau gwneud penderfyniadau. Mae ymddiriedaeth yn elfen hanfodol o gynnal a chryfhau sefydliadau gwleidyddol (Koáczyáska, 2020). Mae astudiaethau amrywiol o Orllewin Ewrop wedi dangos y gydberthynas gref rhwng addysg ac ymddiriedaeth wleidyddol (Koáczyáska, 2020). Mae arfer democratiaeth mewn sefydliadau addysgol, gan gynnwys ysgolion a phrifysgolion, yn cynyddu ymddiriedaeth mewn sefydliadau gwleidyddol (Kies, 2021).

3.34 Mae **mynediad cyfyngedig at brofiadau ac addysg berthnasol** yn rhwystr i rai pobl sydd â nodweddion gwarchodedig. Mae addysg yn sbardun pwysig i wybodaeth wleidyddol a chyfranogiad democrataidd (Kies, 2021), ac mae addysg uwch yn gam allweddol ar gyfer datblygu sgiliau sy'n ofynnol ar gyfer cymryd rhan mewn gwleidyddiaeth ffurfiol (Perrin a Gillis, 2019). Fodd bynnag, mae addysg uwch yn llai hygyrch i'r rheini o gefndiroedd economaidd-gymdeithasol is a chanddynt hunaniaethau eraill sy'n cael eu tangynrychioli'n wleidyddol (Perrin a Gillis, 2019). Trafododd cyfranogwyr y gweithdai anghydraddoldeb addysg breifat yn erbyn addysg a ariennir gan y wladwriaeth fel rhwystr i blant o gefndiroedd dan fwy o anfantais economaidd-gymdeithasol:

> 'Mewn ysgolion cyhoeddus, mae cryn dipyn o addysg wleidyddol ar gael yn barod am y system a sut mae'n gweithio...rwy'n credu mai'r unig beth maen nhw'n ei ddysgu yw'r disgwyliad, yr hawl bron, 'bod y byd yno i mi ei arwain', ond rwy'n meddwl bod rhywbeth ynglŷn â rhannu'r disgwyliad hwnnw, ac nid dim ond mewn ysgolion [cyhoeddus]'
>
> (Cyfranogwr, Gweithdy 1: Swyddogion Polisi)

3.35 Mae rhai gyrfaoedd yn cyfrannu at wleidyddiaeth, gan gynnwys y gyfraith, busnes, addysg a gweithredu gwleidyddol (Thomsen a King, 2020). Ond **i bobl o broffesiynau anhraddodiadol, mae'r llwybr i yrfa wleidyddol yn llai hygyrch**. Felly, mae'r gronfa o wleidyddion ac aelodau etholedig yn debygol o fod yn debyg o ran cefndir gyrfa.

Canlyniadau

3.36 Roedd y canlyniadau a drafodwyd yn y gweithdai yn ymwneud â phedwar grŵp: pobl â nodweddion gwarchodedig, aelodau etholedig, llywodraeth leol a chymdeithas. Cytunwyd ar y canlyniad cyffredinol ymysg swyddogion polisi, rhanddeiliaid ac ymchwilwyr fel a ganlyn: **mae llywodraeth leol yn cynrychioli'r cymunedau y mae'n eu gwasanaethu.**

Pobl â nodweddion gwarchodedig

3.37 Y canlyniadau dymunol ar gyfer pobl â nodweddion gwarchodedig a gyflwynwyd gan gyfranogwyr y gweithdai oedd y byddant yn **hyderus** yng ngallu eu cynrychiolydd lleol i eiriol ar eu rhan a'u buddiannau:

> '[Dylai gwleidyddiaeth] fod yn lle sy'n gwneud i bobl [sydd â nodweddion gwarchodedig] deimlo ac uniaethu bod eu materion wedi cael eu hystyried.'

(Cyfranogwr, Gweithdy 1: Swyddogion Polisi)

3.38 Hefyd, y byddant yn **ymwneud** â gwleidyddiaeth ac yn **deall** gwleidyddiaeth. Bydd eu cymuned yn eu **parchu** fel dinasyddion gweithredol a byddant yn teimlo eu bod yn cael eu gwerthfawrogi am y profiadau a'r cyfraniadau gwleidyddol a chymdeithasol y maent yn eu cynnig:

> 'Gall pobl Cymru ffynnu mewn ffordd ddiogel, iach ac ymrwymedig'

(Cyfranogwr, Gweithdy 3: Swyddogion Llywodraeth Leol)

Aelodau etholedig

3.39 O ganlyniad i'r ymyriad, bydd aelodau etholedig yn **hawdd eu cyrraedd** i bawb yn eu cymuned ac yn **ymwneud** â nhw, gan gynnwys pobl sydd â nodweddion gwarchodedig. Byddant yn cael eu dal yn **atebol** yn briodol am eu gweithredoedd a'u hymddygiad gwleidyddol ac yn wynebu canlyniadau o ran ymddygiad sy'n mynd yn groes i'r agenda amrywiaeth:

> 'Rwy'n credu bod yr amrywiaeth a'r gynrychiolaeth yn bwysig oherwydd ei fod yn rhan o'r dull atebolrwydd hwnnw...mae'n ymwneud yn y bôn â chael llywodraeth weithredol ac atebol sy'n gallu creu cymdeithas deg ac agored'

(Cyfranogwr, Gweithdy 2: Cynrychiolwyr Cydraddoldeb)

3.40 Byddant wedi'u **hyfforddi** a'u harfogi'n ddigonol i wneud penderfyniadau ar sail gwybodaeth ar ran pobl sydd â nodweddion gwarchodedig, gan roi ystyriaeth

drylwyr i effaith y penderfyniadau hynny. Fel grŵp etholedig o bobl, byddant yn **cynrychioli eu cymunedau**, a bydd gan fwy ohonynt nodweddion gwarchodedig. Bydd yr etholwyr yn **ymddiried** ynddynt, yn enwedig pobl â nodweddion gwarchodedig, i'w cynrychioli nhw a'u diddordebau.

Llywodraeth leol

3.41 Bydd llywodraethau lleol yn **cynrychioli**'r cymunedau y maent yn eu gwasanaethu. Byddant yn hygyrch ac yn gynhwysol i bobl sydd â nodweddion gwarchodedig. Byddant yn gwbl gefnogol ac yr un mor gefnogol o aelodau etholedig a chanddynt nodweddion gwarchodedig. Bydd llywodraeth leol yn **lle deniadol i weithio** iddi a bydd bod yn aelod etholedig mewn llywodraeth leol yn cael ei ystyried yn swydd ddymunol y mae pobl â nodweddion gwarchodedig yn dyheu amdani. Bydd llywodraeth leol a'i harferion yn **gwbl ddemocrataidd** ac yn rhydd rhag rhagfarn a gwahaniaethu sefydliadol:

> '...mae'n ymwneud â sut mae penderfyniadau'n cael eu gwneud ynghylch sut bydd adnoddau'n cael eu defnyddio er lles mwyaf cymdeithas, drwy ystyried anghenion a phwyso a mesur heriau mewn ffordd gynhwysol.'

(Cyfranogwr, Gweithdy 1: Swyddogion Polisi)

3.42 Fel sefydliad, bydd yn arwain y gwaith o gydweithio rhwng y llywodraeth, cymunedau a sefydliadau i sicrhau canlyniadau cadarnhaol i bobl sydd â nodweddion gwarchodedig. Bydd llywodraeth leol yn creu **diwylliant o barch**, lle gall pob llais gael ei glywed a'i werthfawrogi.

Cymdeithas

3.43 Bydd cymdeithas yng Nghymru yn **gydlynol** ac yn groesawgar i bawb, gan werthfawrogi amrywiaeth a'r sgiliau a'r profiadau sydd gan bobl sydd â nodweddion gwarchodedig. Bydd cymdeithas yn **gyfiawn**; bydd adnoddau'n cael eu dosbarthu'n deg a bydd mynediad at gyfleoedd ar gael i bawb:

> 'Mae cymdeithas...yn gweithredu mewn ffordd deg ac agored, nad yw'n...gwneud niwed i neb, ond hefyd yn caniatáu i bobl fynd ar drywydd y cyfleoedd mewn bywyd y mae arnynt eu heisiau.'

(Cyfranogwr, Gweithdy 2: Cynrychiolwyr Cydraddoldeb)

3.44 Bydd Cymdeithas yng Nghymru yn lle **diogel** i bobl sydd â nodweddion gwarchodedig lle gallant fyw heb wahaniaethu, cam-drin neu aflonyddu.

Allbynnau

3.45 Mae’r allbynnau’n cyfeirio at ganlyniadau diriaethol y gellid eu defnyddio i fesur a yw’r canlyniadau wedi’u cyflawni’n effeithiol, a sut. Daw’r allbynnau o ddata gweithdai gan ymchwilwyr yr IRP. Maent yn perthyn i bedwar categori: cymryd rhan, cynrychiolaeth, cydraddoldeb, a phrosesau a dulliau.

Cymryd rhan

3.46 Un allbwn allweddol sy’n ymwneud â chynyddu cynrychiolaeth mewn llywodraeth yw **cronfa o ymgeiswyr ac aelodau sy’n fwy amrywiol a gwybodus.** Mae cronfa gynrychiadol o ymgeiswyr yn hanfodol ar gyfer democratiaeth iach lle gall pleidleiswyr ddewis aelodau sy’n cynrychioli eu buddiannau. Bydd nifer y bobl sy’n gadael y swydd hefyd yn gostwng wrth i’r **cyfraddau cadw staff wella**. Roedd cyfranogwyr y gweithdai’n teimlo bod hyn yn arbennig o bwysig i bobl â nodweddion gwarchodedig, sy’n cael eu hystyried yn fwy tebygol o roi’r gorau i rolau etholedig llywodraeth leol oherwydd y gwahanol rwystrau a nodir uchod (gweler adran 3). Cyd-destun (rhwystrau)).

> ‘...nid yw cyfraddau cadw cynrychiolwyr benywaidd etholedig bob amser yn wych, yn enwedig ar lefel llywodraeth leol.’
>
> (Cyfranogwr, Gweithdy 2: Cynrychiolwyr Cydraddoldeb)

3.47 Tynnodd y cyfranogwyr sylw at y ffaith mai allbwn pwysig arall y gellir ei fesur fydd y **cynnydd yn nifer y bobl sydd â nodweddion gwarchodedig, neu o grwpiau eraill nad ydynt yn cael eu cynrychioli’n deg, sy’n ymwneud ag ymgysylltu gwleidyddol / sifil.** Roedd y dulliau ymgysylltu a awgrymwyd yn ystod y gweithdai yn cynnwys addysg wleidyddol, aelodaeth plaid, gweithredu, ymgeisio, llofnodi deisebau a sefyll mewn swydd.

3.48 Dadleuodd y cyfranogwyr mai un o benderfynyddion democratiaeth lwyddiannus ac amrywiol yw **cynnydd yn nifer y pleidleiswyr**, wrth i bobl ar draws pob grŵp demograffig-gymdeithasol deimlo eu bod yn fwy o ran o’r system wleidyddol. Roedd hyn yn arbennig o berthnasol i bobl gyda nodweddion gwarchodedig a grwpiau eraill a dangynrychiolir, a allai gael eu hannog gan fwy o amrywiaeth ymhlith ymgeiswyr ar y papur pleidleisio.

Cynrychiolaeth

3.49 O ganlyniad i fwy o gyfranogiad ar draws y sbectrwm, roedd cyfranogwyr y gweithdai yn tybio'n rhesymegol y bydd cynrychiolaeth **gyfrannol, ddisgrifiadol ymysg aelodau etholedig** ar ôl yr ymyriad. Awgrymodd un cyfranogwr y byddai cynrychiolaeth lawn o'r boblogaeth mewn swyddi etholedig yn helpu i liniaru'r angen am aelodau etholedig gyda nodweddion gwarchodedig yn gweithio oriau ychwanegol er mwyn 'profi' eu hunain.

3.50 Dadleuwyd hefyd, lle bo'n briodol, y dylid gwneud newidiadau deddfwriaethol i sicrhau bod **cyfreithiau'n gynrychioladol** a bod buddiannau pawb, gan gynnwys y rheini sydd â nodweddion gwarchodedig, yn cael eu diogelu. Gallai hyn, er enghraifft, ymwneud â defnyddio dulliau penodol (e.e. cwotâu) neu gasglu a chyhoeddi data penodol am amrywiaeth (e.e. statws uwch ac aelodaeth pleidiau).

3.51 Yn yr un modd, teimlai cyfranogwyr y dylai gwasanaethau cyhoeddus a ddarperir gan lywodraeth leol ddiwallu anghenion eu poblogaethau lleol. Felly, mae cael **gwasanaethau cyhoeddus cynrychioliadol** yn allbwn arall. Cafwyd ar ddeall bod hyn yn golygu bod y gwaith o gynllunio a darparu gwasanaethau sy'n effeithio'n uniongyrchol ar bobl sydd â nodweddion gwarchodedig yn cael ei wneud ar lefel leol, gydag unigolion o'r gymuned yn rhan o'r broses o wneud penderfyniadau er mwyn sicrhau bod gwasanaethau'n seiliedig ar anghenion.

Cydraddoldeb

3.52 Os bydd y ffordd y caiff aelodau etholedig eu trin yn gwella, yn gyhoeddus ac yn sefydliadol, dylid cael **llai o adroddiadau am wahaniaethu, aflonyddu neu gam-drin.** Byddai hyn yn ymestyn i achosion o gam-drin ar gyfryngau cymdeithasol, troseddau casineb yn erbyn aelodau etholedig a gwahaniaethu mewn prosesau dethol. Er mai'r nod yn y pen draw fyddai dim achosion o'r ymddygiadau hyn, teimlwyd y gallai hyn fod yn afrealistig.

3.53 Credai'r cyfranogwyr mai un ffordd o fesur cymdeithas deg fyddai **dosbarthu adnoddau'n gymesur**. Gallai'r dyraniad cyfartal o adnoddau fod yn benodol, megis cyllid seiliedig ar anghenion ar gyfer ymgyrchoedd gwleidyddol pobl sydd â nodweddion gwarchodedig, neu'n ehangach, megis dosbarthu cyllid ac adnoddau i wahanol grwpiau cymunedol neu ardaloedd lleol.

Prosesau a dulliau

3.54 Creu amgylchedd a phroses hygyrch i swydd etholedig, ac mae angen i **wybodaeth ategol** fod ar gael i ddarpar ymgeiswyr ac ymgeiswyr presennol. Mae angen i'r wybodaeth ei hun fod yn hygyrch; un enghraifft a ddarparwyd gan un o gyfranogwyr y gweithdy oedd dylunio gwefannau'n briodol.

3.55 Mae **fframwaith moesegol** y mae'n ofynnol i bob corff gwleidyddol weithredu o'i fewn yn ofynnol er mwyn sicrhau cysondeb a thegwch yn gyffredinol. Yn yr un modd, gall **mwy o enghreifftiau o gydweithio** ar draws sectorau fod yn gatalydd ar gyfer darparu amrywiaeth yn effeithlon mewn llywodraeth.

3.56 Rhaid i **ddata monitro cadarn a thryloyw** fod ar gael i olrhain cynnydd o ran cynrychiolaeth ddisgrifiadol, gwerthuso unrhyw ymyriad, a nodi meysydd i'w gwella.

3.57 Tynnodd y cyfranogwyr sylw at yr angen am ddulliau effeithiol a sancsiynau priodol am beidio â chydymffurfio ac ymarfer annheg gyda llywodraeth leol, pleidiau gwleidyddol a sefydliadau perthnasol. Gellid crynhoi'r dulliau hyn dan **fframwaith atebolrwydd** y glynir ato'n briodol a'i ddefnyddio i sicrhau bod yr arferion gorau'n cael eu mabwysiadu.

Gweithgareddau

3.58 Caiff gweithgareddau eu diffinio fel y camau y gellir eu cefnogi neu eu cymryd i drosi mewnbynnau'n allbynnau dymunol. Gall gwerthusiadau o brosesau yn y dyfodol ganolbwyntio ar yr eitemau a amlinellir yn yr adran hon i asesu'r ddarpariaeth o ymyriadau a nodi unrhyw feysydd lle gellid gwella'r gweithredu. Cyn cyflawni, dylai fod gan bob gweithgaredd hefyd set glir o fesurau allbwn pendant y gellir gwerthuso perfformiad yn eu herbyn.

3.59 Casglwyd y gweithgareddau yn yr adran hon o ymchwil a gynhaliwyd i ddatblygu adolygiadau tystiolaeth, ochr yn ochr â chanfyddiadau o weithdai rhanddeiliaid mewnol ac allanol. Roedd y pedwar categori gweithgarwch eang canlynol yn amlwg o'r ymchwil: cefnogi ymgeiswyr ac aelodau etholedig; gwella ymwybyddiaeth y cyhoedd o lywodraeth leol; gwella'r sylfaen dystiolaeth ar gyfer llunwyr polisïau; ac asesu rôl llywodraeth leol.

Cefnogi ymgeiswyr ac aelodau etholedig

3.60 Ymhlith y themâu mwyaf cyffredin a ddaeth i'r amlwg o'r ymchwil oedd y rhai sy'n ymwneud â chefnogaeth i ymgeiswyr ac aelodau. Teimlai'r cyfranogwyr yn gryf fod mesurau i **fynd i'r afael â cham-drin, aflonyddu, bwlio a gwahaniaethu** yn hanfodol ar gyfer cefnogi pobl sydd â nodweddion gwarchodedig. Cefnogwyd dull dim goddefgarwch:

> 'Rwy'n credu bod mynd i'r afael â hynny, cael yr amgylchedd hwnnw, a helpu i newid diwylliant yn wirioneddol bwysig ... os ydych chi eisiau annog mwy o amrywiaeth, mae'n rhaid i chi newid y diwylliant hwnnw. Felly na, nid oes gennyf atebion sut i wneud hynny oni bai am bolisi dim goddefgarwch.'

(Cyfranogwr, Gweithdy 3: Swyddogion Llywodraeth Leol)

3.61 Er mwyn rhoi sylw i faterion yn ymwneud â diogelwch ymgyrchoedd, argymhellodd y cyfranogwyr ddarpariaeth ganolog ar gyfer cymdeithion diogelwch ymgyrchoedd. Roedd galw hefyd am ragor o reoliadau ar ddulliau cyfathrebu wedi'u targedu at ymgeiswyr; gellid cyflawni hyn gyda chanllawiau ar ddefnyddio cyfryngau cymdeithasol neu fframwaith i gosbi defnyddwyr am ymddygiad camdriniol tuag at gynrychiolwyr (Sobieraj a Jackson, 2020; Pwyllgor Deisebau Tŷ'r Cyffredin, 2022). Teimlwyd bod angen mesurau amddiffyn ac atebolrwydd er mwyn sicrhau bod unrhyw gamau gweithredu'n effeithiol.

3.62 Tynnodd y cyfranogwyr sylw hefyd at yr angen i ymgeiswyr ac aelodau gael eu hamddiffyn rhag datganiadau ffug, yn enwedig y rheini sy'n ymwneud â stereoteipiau negyddol sy'n gysylltiedig â nodweddion gwarchodedig. Roedd y mesurau a awgrymwyd yn cynnwys **cod ymddygiad** canolog ar gyfer pawb sy'n ymwneud â'r broses wleidyddol:

> 'O ran yr hyn rwy'n ei olygu wrth warchodaeth sefydliadol, os ydych chi wedi cael eich ethol yn aelod o Senedd Cymru, rwy'n meddwl y dylid cael fframwaith cadarn iawn ar gyfer sut gall yr unigolyn hwnnw ddelio â chyhuddiadau sy'n enllibus, sarhaus, neu sy'n ymfflamychol mewn ffyrdd eraill'

(Cyfranogwr, Gweithdy 2: Cynrychiolwyr Cydraddoldeb)

3.63 Ar lefel pleidiau, mae angen rhoi prosesau sy'n delio â chwynion o wahaniaethu neu gam-drin ar waith yn gyson ac yn dryloyw. Teimlwyd bod sicrhau digon o adnoddau

a hyfforddiant i'r holl staff yn hanfodol i gyflawni hyn, yn ogystal â moderneiddio'r canllawiau presennol.

3.64 Cynigiwyd **hwyluso rhwydweithiau cefnogi** fel ffordd o sicrhau bod yr holl ymgeiswyr ac aelodau etholedig yn gallu cael gafael ar ystod fwy cynhwysfawr o gefnogaeth a chyngor. Teimlwyd bod rhwydweithiau'n hwyluso rhannu profiad ac adnoddau, a hefyd yn galluogi sefydlu cysylltiadau proffesiynol gwerthfawr:

> 'Does dim digon o seilwaith. A dydw i ddim yn dweud hynny dim ond gan ei fod yn rhywbeth y gall Llywodraeth Cymru ei ddatrys oherwydd mae'n fater ehangach. Ond o ran rhoi rhai pethau ar waith, fel rhwydweithiau cefnogi fel bod gan bobl lefydd i fynd a llefydd i allu cael adnoddau'
>
> (Cyfranogwr, Gweithdy 2: Cynrychiolwyr Cydraddoldeb)

3.65 Nodwyd bod mynediad at gefnogaeth bresennol yn cael ei roi'n bennaf drwy aelodaeth pleidiau gwleidyddol ac felly dylid cymryd camau i **wella mynediad at gefnogaeth i ymgeiswyr annibynnol ac aelodau etholedig**. Wrth wneud hynny, awgrymwyd y byddai cynnwys pobl â nodweddion gwarchodedig yn cael ei wella, yn enwedig lle nad yw eu buddiannau'n cael eu cynrychioli gan unrhyw un o'r prif bleidiau gwleidyddol. Gall cymorth o'r fath gynnwys darparu addasiadau rhesymol, adnoddau ymgyrchu, cyngor ac arweiniad, sy'n gyson â'r hyn sydd ar gael i aelodau'r prif bleidiau.

3.66 Teimlai'r rhai a gymerodd ran yn y gweithdai y byddai cyflwyno **arferion gweithio mwy hyblyg** yn gymorth mawr i aelodau etholedig gyda nodweddion gwarchodedig. Roedd yr awgrymiadau'n cynnwys cael opsiynau ar gyfer gweithio o bell a gweithio hybrid:

> 'Mae cael y cyfarfodydd hyn ar-lein wedi bod yn fanteisiol iawn oherwydd does dim angen iddyn nhw boeni am fod angen rhywun i gefnogi'r sawl maen nhw'n gofalu amdano, os mai dyna sydd ei angen arnyn nhw. Ond eto, mae bob amser yn ddull cytbwys sydd wedi golygu ei fod wedi bod yn gwbl annerbyniol i bobl eraill.'
>
> (Cyfranogwr, Gweithdy 2: Cynrychiolwyr Cydraddoldeb)

3.67 Roedd rhannu swydd yn awgrym arall ar gyfer galluogi mwy o amrywiaeth o bobl i weithio fel aelod etholedig. Yn wir, mae'r llenyddiaeth yn awgrymu y gall rhannu swydd chwalu rhwystrau sy'n ymwneud â chyflogaeth, anabledd a chyfrifoldebau

gofalu (Brothers et al., 2017; Owen, 2021). Nodwyd hefyd bod rhannu swydd eisoes yn cael ei ganiatáu i aelodau Gweithrediaeth y Cabinet yng Nghymru a dadleuodd y byddai ymestyn i lywodraeth leol o fudd i aelodau etholedig.

3.68 Trafododd y cyfranogwyr yr angen am **gefnogaeth barhaus** gan amrywiaeth o sefydliadau, gan gynnwys awdurdodau lleol, pleidiau gwleidyddol ac asiantaethau annibynnol fel y Comisiwn Etholiadol. Fel y dywedodd un cyfranogwr:

> 'Rwy'n credu bod angen gwneud mwy i wneud yn siŵr bod cefnogaeth o safon absoliwt i Aelodau, bod yn rhaid i bob Cyngor ei darparu a bod hynny'n cael ei ariannu'n ddigonol.'

(Cyfranogwr, Gweithdy 3: Swyddogion Llywodraeth Leol)

3.69 Un enghraifft o sut y gellid cyflawni hyn yw darparu addasiadau rhesymol[3] i sicrhau bod pob ymgeisydd ac aelod yn cael mynediad cyfartal at safon benodol o gefnogaeth waeth beth fo cyllidebau pleidiau unigol neu awdurdodau lleol.

3.70 Gwnaethpwyd argymhellion ar gyfer **darparu adnoddau a reolir yn ganolog i gefnogi rôl aelodau etholedig o ddydd i ddydd**, fel argraffu neu gefnogi gyda'r cyfryngau cymdeithasol. Teimlwyd y byddai hyn yn arbennig o fuddiol i ymgeiswyr ac aelodau heb brofiad proffesiynol perthnasol blaenorol, pobl â nam gwybyddol, a phobl nad Cymraeg na Saesneg oedd eu hiaith gyntaf.

3.71 Er mwyn mynd i'r afael â rhagfarn yn erbyn ymgeiswyr ac aelodau etholedig a chanddynt nodweddion gwarchodedig, awgrymwyd **darparu hyfforddiant hanfodol ar amrywiaeth a chynhwysiant** i bob aelod etholedig. Gallai hyfforddiant i aelodau sy'n ymuno â llywodraeth leol drwy lwybrau anhraddodiadol gael ei roi ar waith i ddatblygu sgiliau sy'n benodol i rôl, fel cyfathrebu, negodi, a gwneud penderfyniadau'n effeithiol (Campbell, 2018; Buczkowska ac Elmusharaf, 2021; y Cyngor Cenedlaethol ar Fyw'n Annibynnol, 2022).

3.72 Awgrymodd y cyfranogwyr y dylid **adolygu cyflog a buddion cynghorwyr** yn rheolaidd er mwyn sicrhau bod y tâl yn briodol ar gyfer cyfrifoldebau a gofynion y swydd. Er mwyn sicrhau nad yw talent ac arbenigedd yn cael eu colli i sectorau eraill, roedd cyfranogwyr yn dadlau y byddai angen talu cyflog i aelodau etholedig

---

[3] Newidiadau i broses neu nodwedd ffisegol i sicrhau nad yw pobl anabl dan anfantais sylweddol o'i gymharu â phobl nad ydynt yn anabl.

sy’n adlewyrchu eu hymrwymiadau ac nad yw’n galw am aberth ariannol sylweddol o’i gymharu ag opsiynau cyflogaeth eraill.

3.73 Byddai **darparu ar gyfer costau gofalu a chymorth arall i ofalwyr** yn helpu aelodau etholedig sydd â chyfrifoldebau gofalu i gyflawni eu rôl. Gan fod hyn wedi'i nodi fel rhywbeth sy'n cael effaith anghymesur ar ymgeiswyr sy’n fenywod a’r henoed, awgrymodd y cyfranogwyr y dylid darparu lwfans gofalu i ymgeiswyr sydd â dibynyddion. Cynigiwyd y byddai hyn yn cael ei ddarparu i ymgeiswyr, beth bynnag fo’u nodweddion gwarchodedig, er mwyn sicrhau bod pob unigolyn â dibynyddion yn gallu cymryd rhan yn gyfartal.

3.74 Drwy gydol y gweithdai, tynnodd y cyfranogwyr sylw at feysydd lle’r oedd pobl â nodweddion gwarchodedig dan anfantais ariannol. Galwyd camau gweithredu i **ddarparu cymorth ariannol i’r rheini a oedd â chostau ychwanegol yn ymwneud â nodweddion gwarchodedig.** Rhoddwyd canmoliaeth eang i’r Gronfa Mynediad at Swydd Etholiadol bresennol, a chredid y byddai’n fuddiol ymestyn y gronfa hon, yn ogystal â datblygu cynlluniau cyllido tebyg ar gyfer mynd i’r afael â’r rhwystrau sy’n gysylltiedig â nodweddion gwarchodedig eraill.

3.75 Byddai **rhoi cyfle i ymgeiswyr ac aelodau etholedig a chanddynt nodweddion gwarchodedig gael eu mentora gan gydweithwyr mwy profiadol a’u cysgodi** yn rhoi cyfle iddynt weld sut mae’r swydd etholedig yn gweithio. Trafodwyd dulliau gwahanol gan gyfranogwyr y gweithdai; mynegodd rhai eu bod yn ffafrio paru mentoriaid a’r rhai sy’n cael eu mentora ar sail nodweddion cyffredin. Roedd adolygiadau tystiolaeth yn tynnu sylw at nifer o achosion lle’r oedd cynlluniau mentora wedi cael eu targedu’n llwyddiannus tuag at rai grwpiau ymylol, gan gynnwys cynllun mentora Rhwydwaith Menywod Fabian (Campbell a Lovennuski, 2016; Campbell, 2018) a’r rhaglen ParliaMentors (Fforwm Ffydd a Chred, 2022).

3.76 Cynigiwyd gan un cyfranogwr i **gyflwyno arferion cyfethol** lle gallai unigolion neu fudiadau sy’n cynrychioli grwpiau lleiafrifol gyfrannu at brosesau gwneud penderfyniadau. Crybwyllwyd y gellid gwneud hyn gyda’r bwriad i’r unigolyn sefyll mewn etholiad ei hun ar ôl meithrin profiad.

3.77 Gallai **cyflwyno strategaethau a thargedau amrywiaeth** alluogi llywodraethau lleol i gymryd camau’n systematig tuag at sicrhau cynrychiolaeth o’r holl nodweddion gwarchodedig. Roedd targedau a chwotâu yn ganolog i drafodaethau ym mhob un o’r gweithdai. Roedd y cyfranogwyr yn gyffredinol o blaid defnyddio

cwota gwirfoddol, yn enwedig o ran rhyw. Fodd bynnag, roeddent yn cydnabod bod gweithredu cwotâu yn gallu bod yn broses gymhleth. Barnwyd bod defnyddio cwotâu yn fesur tymor byr i ategu atebion tymor hwy:

> ‘Yn sicr, ni fyddwn yn gweld cwotâu fel rhywbeth am byth. Dylent fod yn arf byrdymor i sicrhau bod pob plaid wleidyddol yn cymryd y mater hwn o ddifrif ac yn delio â’r materion. Rydym yn cyrraedd pwynt bryd hynny, gobeithio, lle mae’r rhwystrau a’r rhagfarnau hynny wedi cael sylw, ac yna mae amrywiaeth cynrychiolaeth yn cynnal ei hun.’
>
> (Cyfranogwr, Gweithdy 2: Cynrychiolwyr Cydraddoldeb)

Gwella ymwybyddiaeth y cyhoedd o lywodraeth leol

3.78 Er mwyn mynd i’r afael â’r materion sy’n ymwneud â diffyg dealltwriaeth o rôl llywodraeth leol ac aelodau etholedig, awgrymwyd gweithgareddau a oedd yn canolbwyntio ar wella ymwybyddiaeth y cyhoedd gan gyfranogwyr y gweithdai.

3.79 Teimlwyd bod **darparu gwybodaeth hygyrch am rôl aelodau etholedig a’r gefnogaeth sydd ar gael wrth sefyll am swydd** yn allweddol i newid canfyddiadau’r cyhoedd. Gallai pleidiau gwleidyddol a chynghorau lleol ddarparu gwybodaeth am ddethol, ymgeisio ac ethol. Teimlwyd bod rhannu gwybodaeth gyda phobl o gefndiroedd anhraddodiadol yn arbennig o ddefnyddiol o ran lleihau’r canfyddiad nad yw swydd etholedig yn ‘addas ar eu cyfer’.

3.80 Yn ogystal â rôl aelodau etholedig, mae’n bwysig bod pobl yn deall rôl llywodraeth leol mewn cymdeithas. O’r herwydd, byddai **codi ymwybyddiaeth o lywodraeth leol** – beth mae’n ei wneud a sut – yn gwella dealltwriaeth y cyhoedd. Dylid hefyd pwysleisio gwerth cynrychiolaeth ymysg aelodau etholedig i'r cyhoedd; gallai hyn helpu i chwalu camsyniadau am bobl â nodweddion gwarchodedig a lleihau rhagfarn yn erbyn ymgeiswyr ac aelodau etholedig sydd â nodweddion gwarchodedig.

3.81 I wneud hyn, gellid hwyluso **digwyddiadau ymgysylltu** i hyrwyddo rôl swydd etholedig ymhlith ystod ehangach o bobl. Gallai arddangos y cyfleoedd datblygu sy’n dod yn sgil bod yn aelod etholedig fod yn elfen bwysig o ddigwyddiadau o’r fath i addysgu pobl am fanteision gweithio mewn llywodraeth leol:

> ‘...dydyn ni ddim yn gwneud digon i hyrwyddo agweddau cadarnhaol bod yn gynghorydd...mae’n gyfle datblygu gwych...mae pobl yn cael sgiliau wrth rannu cyfarfodydd, delio â chwynion, delio â phobl anodd, cymryd cyfrifoldeb personol.’
>
> (Cyfranogwr, Gweithdy 3: Swyddogion Llywodraeth Leol)

3.82 Roedd y mathau o ddigwyddiadau ymgysylltu a awgrymwyd gan gyfranogwyr yn cynnwys diwrnodau agored cynghorau, ymgyrchoedd recriwtio pleidiau, digwyddiadau ymgysylltu â’r gymuned wedi’u targedu, partneriaethau â chyrff anllywodraethol, ac ymgynghori â’r cyhoedd drwy bwyllgorau neu baneli dethol. Ystyriwyd bod y gweithgareddau hyn yn hanfodol i godi ymwybyddiaeth mewn rhai cymunedau ac i ddatblygu cysylltiadau rhwng cymunedau lleol a’u cynrychiolwyr. O ran cynnal digwyddiadau, roedd y cyfranogwyr yn canolbwyntio’n bennaf ar sefydliadau yng nghanol cymunedau, fel addoldai, addysg a gwaith.

3.83 Yn ogystal â chodi ymwybyddiaeth ymysg y cyhoedd, credid y gallai codi proffil cynghorwyr ymysg cyflogwyr fod yn fuddiol. Dywedodd cyfranogwyr nad oedd cyflogwyr yn ymwybodol i raddau helaeth o sut y gallai gweithwyr elwa o ymgymryd â rôl wleidyddol, er enghraifft, drwy ddatblygu sgiliau rheoli, cyfathrebu a datrys problemau.

3.84 Wrth greu deunyddiau sydd wedi’u bwriadu ar gyfer y cyhoedd, teimlwyd ei bod yn bwysig sicrhau bod iaith yn hygyrch i bobl sydd â gwahanol nodweddion gwarchodedig a bod jargon yn cael ei osgoi.

3.85 Roedd **ymgysylltu drwy leoliadau addysg** yn cael ei ystyried fel rhywbeth pwysig i gynnwys amrywiaeth o bobl ifanc, gyda’r Prosiect Gwleidyddiaeth yn cael ei ystyried yn enghraifft lwyddiannus[4]. Awgrymwyd addysgu plant mewn ysgolion am sut y bydd gwleidyddiaeth yn effeithio arnynt gydol eu bywydau. Roedd pwyslais ar leihau’r pellter seicolegol rhwng pobl ifanc a gwleidyddiaeth drwy annog cyfranogiad cynnar. Cydnabuwyd mai proses ‘cenedliadol’ yw hon ac na fyddai unrhyw effaith o ymyriadau addysgol yn debygol o fod yn amlwg yn y tymor byr.

[4] Digital surgeries

> ‘[Bod gwleidyddiaeth] yn cael ei hystyried fel rhan o’u bywyd cymunedol a’u bod yn deall o oedran cynnar iawn eu bod yn ddinasyddion gweithgar, bod gan bob un ohonom ran i’w chwarae... po ieuengaf y gallwn ddechrau, y mwyaf y gallwn wreiddio hyn yn ein hamgylchedd addysg, y mwyaf y byddwn yn ei gyflawni.’
>
> (Cyfranogwr, Gweithdy 1: Swyddogion Polisi)

3.86 Roedd tystiolaeth o’r llenyddiaeth yn cefnogi addysgu pynciau gwleidyddol fel rhan o’r cwricwlwm craidd, gydag astudiaeth o addysgu gwleidyddiaeth mewn ysgolion ym Mhrydain yn dod i’r casgliad y gall addysg wleidyddol wella agweddau tuag at ymgysylltu, cyfranogiad mynegiannol, a’r posibilrwydd o gymryd rhan mewn ymarferion democrataidd yn y dyfodol (Weinberg, 2020). Er bod yr adroddiad yn nodi bod addysg wleidyddol ffurfiol yn ymylol mewn llawer o ysgolion, nododd y rhai a gymerodd ran yn y gweithdai fod bwlch darpariaeth rhwng ysgolion cyhoeddus ac ysgolion preifat, ac y gallai cau’r bwlch hwn gynyddu dyheadau gwleidyddol ymhlith rhai disgyblion.

3.87 Teimlwyd hefyd ei bod yn bwysig ymestyn y ddarpariaeth addysgol y tu hwnt i ysgolion a **darparu cyfleoedd addysgol i bobl y tu allan i’r system addysg prif ffrwd.** Nododd un cyfranogwr yng ngweithdy’r swyddogion polisi fod gwaith eisoes yn dechrau yng Nghymru i fynd i’r afael â hyn:

> ‘Yr hyn rydyn ni’n dechrau ei wneud yw estyn allan at grwpiau sydd y tu allan i’r ysgol hefyd. Felly gallai hynny olygu mwy o ymgysylltu â phobl sydd o bosibl yn llai cysylltiedig â’r broses addysg ffurfiol.’
>
> (Cyfranogwr, Gweithdy 1: Swyddogion Polisi)

Gwella’r sylfaen dystiolaeth ar gyfer llunwyr polisi

3.88 Cynigiwyd gweithgareddau amrywiol i gasglu tystiolaeth. Roedd cyfranogwyr yn cydnabod bod rhywfaint o ddata ar gael ar hyn o bryd drwy arolygon ymgeiswyr a chynghorwyr ond nodwyd bod problemau gyda chyfraddau ymateb isel, diffyg gorfodaeth gyfreithiol ac amharodrwydd i ddarparu data personol am nodweddion gwarchodedig. Awgrymwyd felly y dylai pleidiau gwleidyddol a’r llywodraeth weithio i annog mwy o aelodau etholedig i gymryd rhan yn yr arolwg, gan dynnu sylw at werth darparu gwybodaeth am amrywiaeth.

3.89 Argymhellwyd prosesau casglu data ac adrodd gwell ynghylch y defnydd o gynlluniau amrywiaeth. Trafododd y cyfranogwyr yr angen i **gasglu data monitro at ddibenion gwerthuso** mesurau amrywiaeth i sicrhau eu bod yn effeithiol. Lle mae'r gwaith o gasglu data eisoes ar waith, bu'r cyfranogwyr yn trafod defnyddio mesurau safonol sy'n gysylltiedig â chanlyniadau er mwyn sicrhau cysondeb a chymaroldeb.

3.90 Byddai **cynnal rhagor o ymchwil i lenwi bylchau** yn y dystiolaeth yn gwella'r sylfaen dystiolaeth bresennol ar gyfer llunwyr polisïau, gan eu galluogi i wneud penderfyniadau ar sail gwybodaeth well. Mae'r pwnc amrywiaeth o ran cynrychiolaeth yn y byd academaidd yn dal yn eithaf newydd. Ar gyfer rhai nodweddion gwarchodedig, mae'r sylfaen wybodaeth yn gymharol ddatblygedig (e.e. astudiaethau sy'n gysylltiedig â rhywedd), ond efallai nad oes cyd-destun lleol neu gyfoes i'r ymchwil hon tra bod astudiaethau i effeithiolrwydd atebion yn dal yn brin. Ar ben hynny, ychydig o ymchwil sydd wedi'i wneud i effeithiau croestoriadedd. Er bod rhai meysydd ymchwil yn tyfu, yn enwedig o ran hil a rhywedd, nid yw croestoriadedd ym mhob un o'i ffurfiau wedi'i archwilio na'i ddeall yn dda o hyd.

3.91 Galwodd y cyfranogwyr am weithredu i **ddatblygu gallu dadansoddol** ar draws sefydliadau gwleidyddol. Nod hyn fyddai cynyddu gwybodaeth a dealltwriaeth ynghylch pwysigrwydd data o ansawdd uchel, dadansoddiad cadarn, a defnyddio canfyddiadau i gefnogi'r broses o wneud penderfyniadau ar sail tystiolaeth. Roedden nhw'n awgrymu y gallai Llywodraeth Cymru ddarparu rôl gefnogol o ran cyflwyno gweithdai data i bartïon sydd â diddordeb, gan ddefnyddio'r cyfle i helpu i wreiddio diwylliant sy'n seiliedig ar dystiolaeth a hyrwyddo cyfranogiad ymgeiswyr yn y dyfodol mewn arolygon.

Asesu rôl llywodraeth leol

3.92 Mae angen ystyried rôl llywodraeth leol yng Nghymru hefyd wrth gyflawni'r prif ganlyniad bod llywodraeth leol ei hun yn gynrychioladol. I wneud hyn, mae angen **rhannu dulliau dysgu a gwybodaeth** o enghreifftiau o arferion da yn y DU ac yn rhyngwladol. Er mwyn gwneud yn siŵr bod cymaint o gyfle i bobl sydd â nodweddion gwarchodedig gael mynediad i swydd etholedig ag sy'n bosibl, gellid cyflwyno mesurau i **atal amwysedd**, fel terfynau tymor a chynllunio olyniaeth.

3.93 Mae angen cefnogi pleidiau gwleidyddol i sicrhau bod prosesau'r ymgyrch yn gynhwysol ac yn hygyrch i bobl sydd â nodweddion gwarchodedig. Mae angen adolygu prosesau dethol yn rheolaidd hefyd, er mwyn sicrhau bod cystadleuaeth yn

deg ac yn dryloyw i bob darpar ymgeisydd. Dylid hefyd nodi meysydd i'w gwella drwy gydol y prosesau hyn a rhoi sylw iddynt.

Mewnbynnau

3.94 Mae'r golofn mewnbynnau yn y model rhesymeg yn edrych ar ba adnoddau sydd eu hangen i greu newid. Ar gyfer gwerthuso, mae'r rhan hon o'r DN yn sail i'r asesiad o ran p'un ai a oedd y mewnbwn yn bodloni'r disgwyliadau ai peidio (Trysorlys EM, 2020). Gall y mewnbynnau hefyd gyfrannu at ddadansoddiadau cost a budd. Tynnwyd y mewnbwn a gyflwynwyd yma a'i ddatblygu o ddata'r gweithdai.

Pobl

3.95 Un o'r prif ofynion ar gyfer llwyddiant y DN yw cael **pobl sydd ag arbenigedd perthnasol**, gan gynnwys gwleidyddiaeth, y cyfryngau, ymgysylltu â phobl ifanc, ymgysylltu â'r gymuned a chydraddoldeb. Fel datblygwyr polisi, ystyriwyd bod **swyddogion Llywodraeth Cymru** yn hanfodol er mwyn bwrw ymlaen ag unrhyw ymyriad sy'n ceisio hyrwyddo amrywiaeth mewn llywodraeth leol. Yn yr un modd, mae angen **adnoddau llywodraeth leol** i ganolbwyntio ar ymgysylltiad democrataidd, cefnogi dyheadau gwleidyddol, ymgeiswyr ac aelodau etholedig.

3.96 Pwysleisiodd y cyfranogwyr y rôl bwysig y mae **arweinwyr pleidiau gwleidyddol** yn ei chwarae o ran siapio agweddau a hyrwyddo amrywiaeth yn eu pleidiau. Teimlwyd mai cyfrifoldeb y pleidiau yn y pen draw oedd gweithredu unrhyw newid go iawn:

> 'cyfrifoldeb y partïon yw dewis ac annog dewis... y cyfan y gallwn ni ei wneud yw creu amgylchedd a phroses mor hygyrch, hawdd, heb fod yn gyfyngedig, gyda gwybodaeth ategol o'i amgylch.'
>
> (Cyfranogwr, Gweithdy 1: Swyddogion Polisi)

3.97 Tynnodd rhai cyfranogwyr sylw hefyd at y ffaith bod rhai pleidiau'n mynd ati'n fwy egnïol i ddilyn nodau cydraddoldeb ac amrywiaeth nag eraill. Hefyd, awgrymwyd bod gwahaniaethau yn lefelau'r gefnogaeth i'r agenda amrywiaeth ledled Cymru; mae rhai meysydd yn fwy rhagweithiol, ac ni chredid bod hyn yn benodol i bleidiau.

Sefydliadau

3.98 Yn ogystal ag arbenigwyr unigol, **nodwyd bod sefydliadau'n chwaraewyr pwysig o ran cefnogi a hwyluso newid.** Roedd sefydliadau o'r fath a awgrymwyd gan

gyfranogwyr yn cynnwys pleidiau gwleidyddol, awdurdodau lleol, cynghorau lleol, Llywodraeth Cymru, Cymdeithas Llywodraeth Leol Cymru (CLILC) a chyrff trydydd sector sy’n cefnogi pobl â nodweddion gwarchodedig a grwpiau eraill sy’n cael eu tangynrychioli.

Cyllid

3.99 Nodwyd bod angen cyllid i gyflawni canlyniadau’r DN. Tynnwyd sylw at y meysydd lle byddai angen **adnoddau ariannol** gan gyfranogwyr ac maent yn cynnwys addysg, gwaith maes / ymgysylltu â’r gymuned a gweinyddiaeth llywodraeth leol. Awgrymodd cyfranogwyr hefyd y byddai angen cyllid ar gyfer **rhaglenni, cynlluniau a digwyddiadau** sydd â’r nod o godi ymwybyddiaeth a recriwtio darpar ymgeiswyr o amrywiaeth eang o gefndiroedd, yn ogystal â **gweinyddu**’r ymyriadau hyn.

Rhagdybiaethau

3.100 Mae pob DN yn seiliedig ar dybiaethau ynghylch sut y bwriedir i’r ymyriad neu’r polisi gael ei roi ar waith (Trysorlys EM, 2020). Nododd yr ymchwilwyr y tybiaethau sylfaenol drwy ddadansoddi trawsgrifiadau’r gweithdai. Dyma’r tybiaethau allweddol:

- Mae pobl a chanddynt nodweddion gwarchodedig eisiau ymwneud mwy â llywodraeth leol
- Mae pobl a sefydliadau yn gallu ac yn barod i gefnogi newid sylweddol
- Bydd pobl sydd â nodweddion gwarchodedig eisiau cymryd rhan mewn gwleidyddiaeth gyda’r gefnogaeth a’r wybodaeth gywir
- Bydd cynrychiolaeth ddisgrifiadol yn arwain at gynrychiolaeth sylweddol
- Bydd cynrychiolaeth sylweddol yn arwain at well llesiant a mwy o gydraddoldeb ar lefel gymdeithasol

3.101 Mae’r tybiaethau ychwanegol a nodwyd yn cynnwys:

- Bod cynwysoldeb mewn democratiaeth gyfranogol yn bwysig i iechyd democrataidd cyffredinol
- Bydd mwy o amrywiaeth mewn llywodraeth leol yn gwella cydlyniant cymunedol

- Mae addysg wleidyddol mewn ysgolion yn bwysig er mwyn gwreiddio dealltwriaeth ddemocrataidd ar draws pob grŵp cymdeithasol-demograffig
- Bydd amrywiaeth amlwg ymysg ymgeiswyr mewn llywodraeth leol a chenedlaethol yn cynyddu dyheadau gwleidyddol pobl sydd â nodweddion gwarchodedig a grwpiau eraill nad ydynt yn cael eu cynrychioli'n deg
- Mae'r ffyrdd presennol o weithio mewn llywodraeth leol yn anghydnaws â sicrhau hygyrchedd llawn i bobl o bob cefndir

3.102 Gellir profi'r rhagdybiaethau hyn gan ddefnyddio dulliau gwerthuso wrth weithredu a chyflwyno unrhyw ymyriad neu bolisi yn y dyfodol.

Risgiau

3.103 Gellir grwpio'r risgiau a nodwyd gan gyfranogwyr y gweithdai i'r meysydd canlynol: risgiau i gyflawni, risgiau i gynaliadwyedd, risgiau i'r nifer sy'n cymryd rhan a'r nifer sy'n cael eu cadw, a risgiau i gyflawni'r canlyniadau.

Risgiau i gyflawni

3.104 Codwyd nifer o risgiau i gyflawni ym mhob un o'r gweithdai, gan gynnwys **diffyg ymrwymiad gan sefydliadau gwleidyddol, aelodau etholedig neu gymunedau sy'n cael eu tangynrychioli.** Gall profiadau blaenorol neu ragdybiaethau ynghylch canlyniadau cydraddoldeb ac amrywiaeth, fel gwahaniaethu cadarnhaol, ddylanwadu'n negyddol ar gymhelliant, fel nad oes digon o gefnogaeth i weithredu unrhyw ymyriad/polisi. Gall **cymhlethdod** materion megis croestoriadedd greu anawsterau wrth ddatblygu strategaethau i oresgyn rhwystrau i gyfranogiad gwleidyddol. Mae'r gallu i gyflawni'r canlyniadau yn y model rhesymeg yn dibynnu ar lawer o sefydliadau'n gweithio gyda'i gilydd; **nid oes gan sefydliadau lawer o gapasiti i ddylanwadu ar newid cymdeithasol wrth weithredu ar wahân.**

3.105 Nodwyd hefyd bod effaith **adnoddau prin** yn peri risg i'r ddarpariaeth. Bydd cyflawni'n llwyddiannus yn galw am ymrwymiadau sylweddol o ran amser, adnoddau ac arian, ond mae'r rhan fwyaf o gyrff yn gweithredu o fewn cyllidebau ac mae ganddynt flaenoriaethau presennol. Ar ben hynny, gallai'r **diwylliant gwrth-risg mewn cyrff cyhoeddus** atal sefydliadau rhag gwneud unrhyw newidiadau sylweddol. Ac eto, bydd angen i sefydliadau fod yn fwy hyblyg a gallu addasu'n well er mwyn cyflawni'r canlyniadau a nodir yn y model rhesymeg.

3.106 Gallai gweithredu rhai elfennau o unrhyw ymyriad / polisi olygu bod angen newid y gyfraith bresennol neu fod y tu hwnt i gylch gwaith Llywodraeth Cymru (er enghraifft, cyflwyno cwotâu sy'n gyfreithiol rwymol). Felly, gall **cyfyngiadau cyfreithiol** lesteirio'r broses gyflawni. Yn olaf, mynegodd y cyfranogwyr bryder y gallai **gwrthdaro rhwng sefydliadau, cymunedau neu grwpiau gwleidyddol** beri risg i gydweithio a chyflawni yn sgil hynny.

Risgiau i gynaliadwyedd

3.107 Wrth i gyfansoddiad y boblogaeth newid gydag amser, bydd anghenion y rheini sydd mewn grwpiau sy'n cael eu tangynrychioli a'r rhwystrau sy'n wynebu cyfranogiad gwleidyddol yn newid hefyd. Teimlai'r cyfranogwyr y gallai **demograffig sy'n newid olygu bod yr ymyriad yn dod yn hen ffasiwn neu'n anaddas i ddiwallu anghenion pob cymuned.**

3.108 Risgiau eraill i sicrhau polisi cynaliadwy yw **cyfnodau byr** a **chylchoedd etholiadol**. Roedd cyfranogwyr yn teimlo tuedd i lunwyr polisi ffafrio canlyniadau tymor byr, a allai ddylanwadu ar sut y mesurir llwyddiant. Gall cymhelliant a momentwm ar gyfer newid hefyd wanhau dros amser. Gall cylchoedd etholiadol amharu ar amseriad gweithredu / cyflwyno, tra gallai gweinyddiaethau ac aelodau newydd ffafrio gwahanol flaenoriaethau, dulliau gweithredu neu ffyrdd o weithio.

Risgiau o ran derbyn a chadw staff

3.109 Teimlai'r cyfranogwyr y gallai **diffyg ymwybyddiaeth o gynlluniau amrywiaeth neu'r angen am newid** arwain at lai o aelodau a mudiadau'n cymryd rhan yn yr ymyriad/polisi. Gallai hyn arwain at ddiffyg defnydd o gynlluniau a gwastraffu adnoddau. Ar ben hynny, gall **cydweithio gwael** rhwng partneriaid cyflenwi arwain at wasanaeth o ansawdd isel neu greu bylchau yn y gwasanaethau a ddarperir.

3.110 Teimlwyd hefyd y gallai **canfyddiadau'r cyhoedd o grwpiau neu unigolion â nodweddion gwarchodedig** gael effaith negyddol ar gyfraddau defnyddio a chadw, o ran amrywiaeth y gronfa aelodau ac ar gyfer sefydliadau sy'n cymryd rhan.

3.111 Trafodwyd symbolaeth hefyd fel risg i gyfranogiad; os nad yw'r ddarpariaeth wedi'i hymrwymo'n llawn neu os nad yw'r canlyniadau'n ddymunol, gellir ystyried unrhyw gamau gweithredu'n rhai symbolaidd neu'n rhai sy'n perfformio'n dda.

Risgiau i gyflawni canlyniadau

3.112 Os oes **diffyg ymgysylltu gan sefydliadau allweddol, cynrychiolwyr neu gymunedau**, mae'r canlyniadau'n llai cyraeddadwy. Efallai na fydd ymyriadau tymor hir yn dangos effaith sylweddol neu uniongyrchol, a allai olygu bod cymunedau a phartneriaid cyflenwi yn cael eu digalonni ac yn llai tebygol o gymryd rhan weithredol ac ymgysylltu.

3.113 Roedd cyfranogwyr y gweithdai'n cydnabod bod aelodau etholedig sydd â nodweddion gwarchodedig yn aml yn teimlo eu bod dan fwy o bwysau i lwyddo o'u cymharu ag aelodau eraill. O'r herwydd, mae **perygl o ddifreinio os caiff 'model rôl' gwael ei ethol a'i fod yn camliwio eu cymunedau**, er enghraifft, drwy fod yn rhan o sgandal cyhoeddus. Mae'n bosibl y bydd eraill sydd â nodweddion gwarchodedig yn cael eu rhwystro rhag cymryd rhan yn wleidyddol o ganlyniad, gan wneud y canlyniadau'n anghyraeddadwy.

Data

3.114 Gofynnwyd i'r rhai a gymerodd ran yn y gweithdy am fesur cynnydd a chanlyniadau. Awgrymwyd ffynonellau data amrywiol a cheir crynodeb ohonynt yn Nhabl 2 (isod). Roedd y drafodaeth ehangach ynghylch data yn tynnu sylw at yr **angen am ddata llawnach a mwy cadarn** i fonitro newid dros amser. Dadleuwyd bod angen i ddata fod ar gael yn rhwydd i amrywiaeth o gynulleidfaoedd. Dylid hefyd ystyried gwybodaeth am ddemograffeg pobl sy'n ddarpar ymgeiswyr ond nad ydynt yn mynd i gael eu hethol. Pwysleisiodd cyfranogwyr fod pleidiau gwleidyddol yn chwarae rhan bwysig yn y gwaith o gasglu, cofnodi a chyhoeddi data cydraddoldeb ac amrywiaeth er mwyn nodi materion sy'n ymwneud â thangynrychiolaeth rhai grwpiau.

Tabl 2: Ffynonellau a awgrymir ar gyfer data monitro

Ffynhonnell data	Dangosyddion posibl
Arolwg Ymgeiswyr - Uned Ddata Cymru	Gwybodaeth ddemograffig wedi'i lliniaru am gynghorwyr: • Yn ôl math o gyngor (sir/tref/cymuned) • Gan blaid wleidyddol (gan gynnwys pobl annibynnol) Data demograffig wedi'i gasglu gan yr arolwg: • Oedran • Crefydd • Rhyw • Rhywedd • Cyfrifoldebau gofalu • Ethnigrwydd • Cyfeiriadedd rhywiol • Sgiliau iaith Gymraeg • Hanes addysg • Statws cyflogaeth • Anabledd
Data Cymru	Demograffeg staff llywodraeth leol: • Rhywedd • Oedran • Oriau gwaith
Pwyllgorau Gwasanaethau Democrataidd	Y math o gymorth y mae cynghorwyr yn ei gael, yn ôl awdurdod lleol Nifer y gweithgareddau a gynhaliwyd i hyrwyddo democratiaeth leol, yn ôl awdurdod lleol
Anabledd Cymru	Nifer y bobl anabl sy'n defnyddio'r A2EOF Nifer y bobl sydd â chymorth A2EOF sy'n cael eu hethol Y math o gymorth a gafwyd fel rhan o'r A2EOF
Cynghorau lleol - Arolwg Cenedlaethol Cymru	Dangosyddion Llesiant Cenedlaethol Perthnasol: • Canran y bobl sy'n teimlo eu bod yn gallu dylanwadu ar benderfyniadau sy'n effeithio ar eu hardal leol • Canran y bobl sy'n cytuno: a) eu bod yn perthyn i'r ardal

	b) bod pobl o gefndiroedd gwahanol yn cyd-dynnu'n dda c) bod pobl yn trin ei gilydd â pharch • Cyfraddau cynhwysiant digidol
Y Pwyllgor Llywodraeth Leol a Thai	Gweithredu eitemau'r Cynllun Gweithredu Amrywiaeth mewn Democratiaeth (2020)
Un Llais Cymru	Nifer y cyrsiau hyfforddi a ddilynwyd gan gynghorwyr Adborth ar gyrsiau hyfforddi gan ddysgwyr
Pleidiau gwleidyddol	Data demograffig cynrychiolwyr / ymgeiswyr pleidiau
Prosiect Gwleidyddiaeth	Nifer a math y gweithgareddau ymgysylltu â phobl ifanc Effeithiolrwydd gweithgareddau ymgysylltu â phobl ifanc Agweddau pobl ifanc tuag at wleidyddiaeth Lefel ymgysylltu Lefel gwybodaeth
Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus	Data gweithredu ar amcanion y Cynllun Llesiant Lleol
Cyfrifiad y DU - SYG	Data demograffig, yn ôl ardal leol
Comisiwn y Senedd	Data demograffig aelodau Senedd Ieuenctid Cymru Nifer y gweithgareddau a gynhaliwyd i gefnogi amrywiaeth mewn llywodraeth

4. Trafodaeth a Chasgliadau

Arsylwadau cyd-destunol

4.1 Mae’n amlwg bod nodweddion gwarchodedig, y rhwystrau sy'n gysylltiedig â nhw o ran cynrychiolaeth, a’r atebion i’w goresgyn, yn gymhleth. Hyd yn oed o fewn grwpiau unigol o nodweddion gwarchodedig, mae diffiniadau Deddf Cydraddoldeb 2010 yn aml yn ymdrin ag amrywiaeth o nodweddion gwahanol, pob un â’u heriau a’u hanghenion penodol. Er enghraifft, mae’r term ‘anabledd’ yn cynnwys cyflyrau corfforol, meddyliol ac emosiynol, ac mae pob un ohonynt yn amrywio yn ôl natur a difrifoldeb. Felly, dylai ymyriadau sydd wedi’u targedu at bobl sydd â nodweddion gwarchodedig sicrhau bod yr holl nodweddion sy'n cael eu cynnwys yn y term yn cael sylw a bod y budd hwnnw yr un mor hygyrch i bawb.

4.2 Mae’r canfyddiadau sy’n deillio o’r prif adolygiadau o ddata a thystiolaeth yn caniatáu cyffredinoli eang, fel bod pobl sydd â nodweddion gwarchodedig yn wynebu mwy o rwystrau i swyddi etholedig na’r rhai sydd heb nodweddion o’r fath. Fodd bynnag, mae’r math o gefnogaeth sydd ei hangen i sicrhau canlyniadau cyfartal yn dibynnu ar amgylchiadau unigolion. Er enghraifft, mae’r llenyddiaeth yn dangos bod pobl anabl yn fwy tebygol o fod dan anfantais ariannol na’u cyfoedion nad ydynt yn anabl, ond nid yw hyn yn wir ym mhob achos. O’r herwydd, byddai’n amhriodol tybio dymuniadau ac anghenion unigolyn ar sail eu nodweddion yn unig. Dylai’r penderfyniad i dderbyn cefnogaeth fod yn un o hawliau’r unigolyn, a dylai hyblygrwydd fod yn rhan annatod o’r gwahanol fathau o gefnogaeth sydd ar gael i ddiwallu anghenion amrywiol.

4.3 Mae croestoriadedd, neu ryng-gysylltu dau neu fwy o nodweddion gwarchodedig, yn dwysáu’r angen am y mathau hyn o ystyriaeth. Er bod ymchwil yn y maes hwn yn dal yn ei ddyddiau cynnar, mae’r llenyddiaeth bresennol yn awgrymu y gall pobl sy’n wynebu anfanteision sy’n gorgyffwrdd wynebu rhwystrau gwahanol a mwy difrifol (Evans, 2016; Mügge ac Erzeel, 2016). Ar ben hynny, mae ymchwil sy’n bodoli eisoes yn canolbwyntio’n bennaf ar y rhyng-gysylltiad rhwng dwy neu ragor o nodweddion (e.e. rhywedd a hil) ac nid rhyng-gysylltu o fewn un nodwedd (e.e. anabledd corfforol a meddyliol, neu hunaniaeth ag aml-ethnigrwydd).

4.4 Er bod yr adroddiad hwn yn nodi meysydd cyffredin ar draws nodweddion gwarchodedig, nid yw croestoriadedd ei hun yn cael ei archwilio. O’r herwydd, mae angen rhagor o ymchwil i ddeall yn llawn oblygiadau croestoriadedd ar sefyll am

swydd etholedig. Dylai strategaethau ar gyfer ymyrryd fod yn barod i dderbyn unrhyw rwystrau unigryw neu ychwanegol a wynebir gan y rhai sy'n uniaethu â nifer o nodweddion gwarchodedig. Mae hyn hefyd yn wir am feysydd eraill o anfantais gyfunol nad ydynt yn dod o dan Ddeddf Cydraddoldeb 2010, fel statws economaidd-gymdeithasol.

Ffigur 3: Cyfnodau bywyd y cynllun gwleidyddol

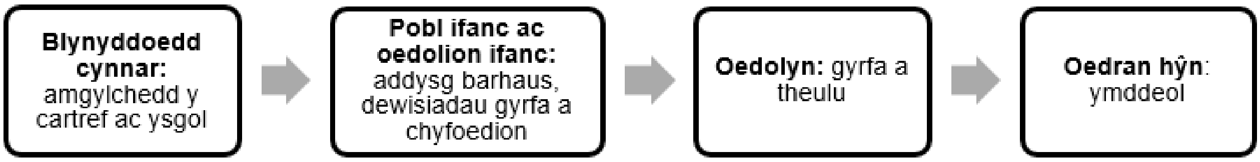

Y cynllun gwleidyddol

Mae'r rhwystrau a godir ym mhennod 3 yr adroddiad hwn yn berthnasol ar wahanol gyfnodau mewn bywyd ac ar sawl cam o fywyd. Cyfeirir at y dull hwn weithiau fel y 'cynllun gwleidyddol', sy'n disgrifio'r broses o fod yn ddinesydd i wleidydd (Gomes et al., 2021). Gellir rhannu'r cynllun yn bedwar cam bywyd penodol yn ôl y rhwystrau a nodwyd gan y data a gasglwyd ar gyfer yr adroddiad hwn: blynyddoedd cynnar; pobl ifanc ac oedolion ifanc; oedolion; a phobl hŷn. Mae'r cynllun yn ddefnyddiol o ran cynllunio a blaenoriaethu lle gallai ymyriadau gael yr effaith fwyaf. Mae'r cam cyntaf, 'blynyddoedd cynnar', yn cynnwys y cyfnod geni i bobl ifanc yn eu harddegau, lle mae'r teulu agos a'r ysgol yn arbennig o ddylanwadol. Mae'r cyfnod hwn o fywyd yn hanfodol ar gyfer cymdeithasoli drwy'r cynllun gwleidyddol, gan fod rhyngweithio bob dydd yn dangos credoau ac agweddau cymdeithasol ynghylch arweinyddiaeth wleidyddol i blant (Heck et al., 2021). Mae rhagfarnau anymwybodol yn cael eu ffurfio yn ystod y cyfnod hwn wrth i normau cymdeithasol sy'n ymwneud â gwleidyddiaeth ddylanwadu ar blant o oedran ifanc iawn; gall y negeseuon cynnar hyn naill ai gefnogi neu erydu hunanhyder a chanfyddiad plentyn o'i addasrwydd ar gyfer arweinyddiaeth wleidyddol (Heck et al., 2021).

4.5 Mae agweddau, credoau a phrofiadau am wleidyddiaeth yn cael eu datblygu mewn plentyndod ifanc gyda dylanwad sylweddol o groestoriadedd a chyd-destun traws-ddiwylliannol (Heck et al., 2021). Mae'r cam hwn yn bwysig o ran pennu canlyniadau yn ddiweddarach mewn bywyd, nid yn unig o ran ceisio mynd yn ymgeisydd ond o ran cyfranogiad gwleidyddol yn fwy cyffredinol, gan fod ymchwil

wedi dangos bod addysg ac ymwybyddiaeth wleidyddol yn y cartref yn siapio agweddau ac ymddygiad gwleidyddol oedolion (Fox a Lawless, 2014).

4.6 Mae rôl yr ysgol hefyd yn ddylanwadol iawn o ran siapio'r cynllun gwleidyddol. Fel y nodwyd gan gyfranogwyr y gweithdai yn yr ymchwil hwn, mae'r math o addysg y mae plentyn yn ei chael yn gallu penderfynu a oes ganddo'r sgiliau sy'n ofynnol ar gyfer gyrfa mewn gwleidyddiaeth ai peidio. Mae'r syniad bod ysgolion yn chwarae rhan bwysig yn y gwaith o ddatblygu dealltwriaeth ddinesig yn cael ei gefnogi mewn ymchwil (gweler Kies, 2021).

4.7 Mae'r ail gam, 'pobl ifanc ac oedolion ifanc', yn cynnwys blynyddoedd yr arddegau hyd at ugeiniau cynnar, pan fo llawer o bobl ifanc yn mynd ymlaen â'u haddysg ac yn gwneud penderfyniadau am eu gyrfaoedd. Canfuwyd bod rôl addysg bellach ac addysg uwch o ran ymgysylltu gwleidyddol yn arwyddocaol. Credir mai un o'r rhesymau dros hyn yw'r egwyddorion democrataidd a ddefnyddir mewn addysg bellach ac uwch, sy'n meithrin ymddiriedaeth yn y system wleidyddol (Kies, 2021).

4.8 Mae'r dewisiadau y mae pobl ifanc yn eu gwneud am eu gyrfaoedd hefyd yn effeithio ar y tebygolrwydd y byddant yn sefyll am swydd etholiadol yn y dyfodol. Mae rhai graddau a gyrfaoedd yn siapio'r cynllun galwedigaethol i wleidyddiaeth (Gomes et al., 2021), oherwydd mae rhai yn cyd-fynd yn well â'r sgiliau sydd eu hangen ar gyfer swydd gyhoeddus nag eraill. Mae'r sectorau sy'n fwy addas ar gyfer gyrfa wleidyddol yn y dyfodol yn cynnwys y gyfraith, busnes, addysg a gweithredu gwleidyddol (Thomsen a King, 2020).

4.9 Mae'r amrywiadau eraill sy'n penderfynu eu bod yn cael eu cynnwys yn y cynllun gwleidyddol ar hyn o bryd yn cynnwys cysylltiadau â'r blaid yn gynnar, cyfranogiad undebau, gweithredu a chysylltiad â rhwydweithiau gwleidyddol (Gomes et al., 2021). Mae ymchwil wedi canfod bod profiadau o gystadleuaeth yn gynharach yn annog pobl ifanc sy'n mynd i'r brifysgol i fod yn fwy agored (Fox and Lawless, 2014), a gall cyfleoedd i 'gystadlu' fod yn fwy niferus i bobl ifanc sy'n mynd i'r brifysgol na'r rheini nad ydynt yn gwneud hynny.

4.10 Ar ben hynny, mae ffurfiau unigol o ymgysylltu gwleidyddol yn bwysig i bobl ifanc (Pfanzelt a Spies, 2019), yn enwedig lle mae ganddynt deimladau o ddadrithiad, siomedigaeth a drwgdybiaeth tuag at wleidyddion (Pickard, 2019). Mae'r dulliau mwy unigol hyn yn aml yn digwydd drwy'r cyfryngau cymdeithasol (Pickard, 2019) a gallant arfogi pobl ifanc â sgiliau dinesig a chynyddu diddordeb gwleidyddol (Fox

and Lawless, 2014). Mae hyn yn bwysig ar gyfer cam hwn y cynllun gwleidyddol, gan fod ymchwil yn dangos bod ymgysylltiad gwleidyddol yn debygol o barhau o fod yn ifanc i fod yn oedolyn lle mae plant yn cael yr wybodaeth a'r sgiliau i weithredu ar faterion gwleidyddol (Funk a Philips, 2019).

4.11 Mae modelau rôl hefyd yn allweddol i bobl ifanc weld bod gwleidyddiaeth yn 'addas iddyn nhw'. O ran amrywiaeth a chynrychiolaeth, gall aelodau etholedig sydd â nodweddion gwarchodedig tebyg helpu'r maes gwleidyddol i gael ei ystyried yn fwy hygyrch. Er enghraifft, mae menywod mewn swyddi gwleidyddol uwch yn cyfleu'r neges i ferched iau bod gyrfa arwain mewn gwleidyddiaeth yn bosibl (White a Mariani, 2015).

4.12 Y cam nesaf, 'bod yn oedolyn', yw pan fydd pobl yn mynd ati'n fwriadol i geisio cael eu hethol i fyd gwleidyddiaeth neu i ymwneud mwy â gwleidyddiaeth draddodiadol (gweler White a Mariani, 2015). Yn ogystal â'r dewisiadau y mae pobl yn eu gwneud wrth ddechrau eu gyrfaoedd, mae profiad gwaith yn ffactor hynod ddylanwadol o ran cael mynediad at y cynllun gwleidyddol. Er enghraifft, gall profiad mewn llywodraeth leol fod yn fan cychwyn delfrydol ar gyfer gyrfa mewn gwleidyddiaeth genedlaethol (White a Mariani, 2015).

4.13 Mae bod yn oedolyn hefyd yn gyfnod lle mae pobl fel arfer yn dechrau teuluoedd. Mae'r amser a'r ymrwymiad sydd eu hangen i fagu plant yn sylweddol ac yn fwy o rwystr i ferched na dynion, gan mai menywod sy'n tueddu i fod yn brif ofalwyr (Farrell a Titcombe, 2016).

4.14 Cam olaf y cynllun yw 'oedran hŷn', sy'n cwmpasu'r cyfnod ymddeol. Mae cyfran fawr o gynghorwyr yn bobl hŷn. Mae llywodraeth leol Cymru yn adlewyrchu'r duedd hon; mae cynghorau lleol yng Nghymru yn cynnwys poblogaethau hŷn ac wedi ymddeol mewn modd anghymesur (Hibbs, 2022). Mae anghydbwysedd rhwng y rhywiau hefyd o ran dynion hŷn o'i gymharu â menywod hŷn ymysg ymgeiswyr cynghorau lleol yng Nghymru (Murphy a Jones, 2018). Mae ymddeol fel arfer yn arwain at gael mwy o amser rhydd (Ortak a Bulute, 2022), sy'n cynnig ei hun i allu sefyll fel cynghorydd. Fel y nododd cyfranogwyr y gweithdai, mae'r galw am amser cynghorwyr yn sylweddol felly mae neilltuo amser i rôl y cynghorydd yn haws os nad oes gan yr unigolyn swydd arall.

5. Argymhellion

5.1 Mae'r adroddiad hwn wedi manylu ar ganfyddiadau ymchwil sy'n edrych ar ddamcaniaeth newid er mwyn goresgyn y rhwystrau i swyddi etholedig. Dangosir y canfyddiadau yn y model rhesymeg (tudalennau 13 ac 14), sy'n canolbwyntio ar y canlyniadau, yr allbynnau, y gweithgareddau a'r mewnbynnau a ddymunir er mwyn cyflawni'r nod cyffredinol bod llywodraeth leol yn cynrychioli'r cymunedau y mae'n eu gwasanaethu.

5.2 Ar sail y canfyddiadau hyn, awgrymir yr argymhellion canlynol:

1. Dylid parhau i ymgysylltu â rhanddeiliaid drwy gydol y broses o ddatblygu unrhyw bolisi sy'n ymwneud â chynyddu amrywiaeth mewn llywodraeth leol
2. Dylid cynnal ymarfer cwmpasu i ganfod ffynonellau data presennol sy'n addas ar gyfer darparu gwybodaeth ddemograffig (a gwybodaeth berthnasol arall), ac i brofi hygrededd y data
3. Canfod bylchau yn y data / tystiolaeth a datblygu strategaeth i sicrhau bod data monitro:
   a) yn cael ei gasglu
   b) yn addas ar gyfer mesur cynnydd tuag at ddangosyddion allweddol
   c) yn cynnwys pob ymgeisydd ac aelod, gan gynnwys y rheini sy'n ystyried rhedeg am swydd ac wedyn yn dewis peidio
4. Dylai swyddogion polisi ailedrych ar y ddamcaniaeth newid / model rhesymeg o bryd i'w gilydd er mwyn:
   a) profi'r tybiaethau sy'n sail i unrhyw ddatblygiad polisi
   b) gwneud diweddariadau perthnasol, gan roi sylw penodol i sut y disgwylir i ganlyniadau gael eu cyflawni
   c) ystyried pa risgiau ychwanegol allai fod wedi codi a sut y gellir eu monitro / lliniaru
5. Defnyddio damcaniaeth newid fel sail ar gyfer gwerthuso polisïau neu raglenni a gyflwynir gan yr is-adran Democratiaeth Llywodraeth Leol o ran:
   a) data - casglu a dadansoddi
   b) mesur effaith – dangosyddion allweddol a cherrig milltir
   c) cynllunio gwerthuso – adolygiad gweithredu, adolygiad canol tymor, gwerthusiad terfynol, cyllideb ac adnoddau.

Cyfeiriadau

Agran, M., William, M., Anne, K. ac Andren, K. (2015). '"I never thought about it": Teaching people with intellectual disability to vote'. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 50(4): 388-369

Anabledd Cymru (2021) *Cronfa Mynediad i Swydd Etholedig Cymru*, gwefan Anabledd Cymru. Ar gael yn: [Cronfa Mynediad i Swyddi Etholedig Cymru - Disability Wales] [cyrchwyd 4 Mai 2022]

Awan-Scully, R., Stirbu, D., Pritchard, H., Davies, N. a Larner, J. (2018). *Dadansoddi amrywiaeth: Rhwystrau a chymhellion i sefyll yn etholiadau Cynulliad Cenedlaethol Cymru, Caerdydd: Canolfan Llywodraethiant Cymru*

Barnes, T. D. a Holman, M.R. (2020). 'Gender quotas, women's representation, and legislative diversity'. *The Journal of Politics*, 82 (4): 1271-1286

Bazeley, A., Glover, J., Lucas, L, Sloane, N a Trenow, P. (2017). *Does Local Government work for women?* Llundain: Cymdeithas Fawcett

Blackwell, J., Fowler, B. a Fox, R. (2019). *Audit of political engagement 16: The 2019 report*. Llundain: Cymdeithas Hansard

Blair, J. a Mathias, M. (2018). *Lleisiau Newydd: Sut y gall gwleidyddiaeth Cymru ddechrau adlewyrchu Cymru,* Caerdydd: Cymdeithas Diwygio Etholiadol Cymru

Bonehill, J., von Benzon, N. a Shaw, J. (2020). 'The shops were only made for people who can walk: Impairment, barriers and autonomy in the mobility of adults with Cerebral Palsy in urban England'. *Mobilities*, 15 (3): 341-361

Brothers, E., Campbell, R., Childs, S., Cope, S., Phipps, C., Curling, R., Smethers, S., Walton, P. a Watt, b. (2017). *Open house? Reflections on the possibility and practice of MPs job-sharing.* Llundain: Cymdeithas Fawcett

Buczkowska, T. ac Elmusharaf, A., (2021). *Migrant Electoral Empowerment Project*. Cyngor Mewnfudwyr Iwerddon [ar-lein]. Ar gael yn: [Migrant Electoral Empowerment Project (immigrantcouncil.ie)] [cyrchwyd 16 Medi 2022]

Campbell, R. a Lovenduski, J. (2016). *Footprints in the sand: Five years of the Fabian women's network mentoring and political education programme*. London: Fabian Society

Campbell, R., (2018). *Finding her political voice: Eight years of the Fabian Women's Network political education and mentoring programme*. Llundain: Cymdeithas Fabian

Charmes, J. (2019). *Unpaid Care Work and the Labour Market*. Genefa: Sefydliad Llafur Rhyngwladol

Collier, C.N. a Raney, T. (2018). 'Understanding sexism and sexual harassment in politics: a comparison of Westminster Parliaments in Australia, the United Kingdom, and Canada'. *Social Politics*, 25 (3): 432-455

Condon, M. (2015). 'Voiceless: rethinking the relationship between education and political participation'. *Political Behavior,* 37 (4): 819–843

Cyngor Cenedlaethol Byw'n Annibynnol (2018*). Including people with disabilities in your political campaign: A guide for campaign staff.* Washington D.C.: Cyngor Cenedlaethol Byw'n Annibynnol

Cyngor Cenedlaethol Byw'n Annibynnol (2022). Elevate: Campaign training for people with disabilities. [Ar-lein]. Ar gael yn: Elevate: Campaign Training for People with Disabilities (ncil.org) [cyrchwyd 15 Mawrth 2022].

Cynulliad Cenedlaethol Cymru (2019). *Amrywiaeth ym maes llywodraeth leol.* Caerdydd: Cynulliad Cenedlaethol Cymru

Democracy Club (2022). *Representatives*. Democracy Club [ar-lein]. Ar gael yn: Representatives | Democracy Club [cyrchwyd 24 Ionawr 2022]

Durose, C., Gains, F., Richardson, L., Combs, R., Broome, K. ac Eason, C. (2011). *Research report 65: Pathways to politics*. Manceinion: Y Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol

Evans, E. (2016). 'Diversity matters: Intersectionality and women's representation in the USA and UK'. *Parliamentary Affairs*, 69 (3): 569-585

Evans, E. a Reher, S. (2020). 'Disability and political representation: Analysing the obstacles to elected office in the UK'. *International Political Science Review*, tt. 1-16

Evans, E. a Reher, S., (2021). *Barriers to elected office for disabled people*. Llundain: Swyddfa Cydraddoldebau'r Llywodraeth

Farrell, C. a Titcombe, S. (2016). 'Gender and the experiences of local elected members - a focus on Wales'. *Local Government Studies*, 42(6): 1-18

Fforwm Ffydd a Chred (2022). *ParliaMentors Alumni Network* [ar-lein]. Ar gael yn: [ParliaMentors Alumni Network - The Faith & Belief Forum (faithbeliefforum.org)] [cyrchwyd 4 Mai 2022]

Flint, R., (2018). 'You have to be quite strong': Gwleidyddion anabl yn dweud eu dweud. *BBC News*. Ar gael yn: ['You have to be quite strong': Disabled politicians speak out - BBC News] [cyrchwyd 23 Chwefror 2022]

Fox, R.L. a Lawless, J.L. (2014). 'Uncovering the origins of the gender gap in political ambition'. *American Political Science Review*, 108 (3): 499-519

Francis-Devine, B. (2021). *Average earnings by age and religion*. Llyfrgell Ty'r Cyffredin [ar-lein]. Ar gael yn: [Average earnings by age and region - House of Commons Library (parliament.uk)] (cyrchwyd 23 Chwefror 2022]

Funk, K. D. a Philips, A. Q. (2019). 'Representative budgeting: women mayors and the composition of spending in local governments'. *Political Research Quarterly*, 72 (1): 19–33

Gomes, L.P., Downe, J. a Roberts, M. (2021). *Reform of electoral law and practice (interim findings): Violence against candidates and campaign spending*. Caerdydd: Canolfan Polisi Cyhoeddus Cymru

Grŵp Arbenigwyr ar Amrywiaeth Llywodraeth Leol (2014). *Ar ôl pwyso a mesur: Sicrhau Democratiaeth Amrywiol mewn Llywodraeth Leol yng Nghymru.* Ar gael yn: [Report of the Expert Group on Diversity (gov.wales)] (cyrchwyd 4 Mai 2022]

Heck, I.A., Santhanagopalan, R., Cimpian, A. a Kinzler, K.D. (2021). 'An integrative developmental framework for studying gender inequities in politics'. *Psychological Inquiry,* 32 (10)

Hibbs, L. (2022). '"I was able to take part in the chamber as if I was there" – women local councillors, remote meeting attendance, and Covid-19: a positive from the pandemic?' *Journal for Cultural Research.* DOI: 10.1080/14797585.2021.2011365

Hoel, H., Lewis, D., Einarsdóttir, A. (2021). 'Sexual Orientation and Workplace Bullying', in D'Cruz, P., Noronha, E., Caponecchia, C., Escartín, J., Salin, D., a Tuckey, M.R. (gol.) *Dignity and Inclusion at Work. Handbooks of Workplace Bullying, Emotional Abuse and Harassment*, cyfrol 3, tt. 363-391

Hudson, R. B. a Gonyea, J. G. (2017). 'The Second Sex: Older Women and Public Policy'. *Generations: Journal of the American Society on Aging*, 41 (4): 20–28

IPU (2021). *Women in parliament in 2020: the year in review*. Genefa: Inter-Parliamentary Union

IRPW (2019). *Annual report.* Panel Annibynnol Cymru ar Gydnabyddiaeth Ariannol I. R. P. f. Cymru

Kiess, J. (2021). 'Learning by doing: The impact of experiencing democracy in education on political trust and participation'. *Politics,* tt. 1–20

Kołczyńska, M. (2020). 'Democratic values, education, and political trust'. *International Journal of Comparative Sociology,* 61 (1): 3-26

Krook M.L. (2018). 'Violence against women in politics'. mewn Sawer M., Jenkins F. a Downing K. (gol.) *How Gender Can Transform the Social Sciences*. Llundain: Palgrave Pivot Cham, tt.57-64

Llywodraeth Cymru (2021a). *Y Rhaglen Lywodraethu – Diweddariad*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru.

Llywodraeth Cymru (2021b). *Ymgynghoriad – crynodeb o'r ymateb: Y Gronfa Mynediad i Swydd Etholedig*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru

Llywodraeth Cymru (2021c). *Y Ddyletswydd Economaidd-gymdeithasol: canllawiau*. Caedydd: Llywodraeth Cymru

Llywodraeth Cymru (2022). *Datganiad Ysgrifenedig: Y Gronfa Mynediad i Swyddi Etholedig*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru, 22 Hydref 2021.

Maguire, S. (2018). *Barriers to women entering parliament and local government*. Caerfaddon: Prifysgol Caerfaddon

Mariani, M. a Buckley, F. (2021). 'Money matters: The impact of gender quotas on campaign spending for women candidates'. *International Political Science Review*, tt.1-18

May, T. (2011). *Methods of Social Research*. Maidenhead: Open University Press

McCracken, K., Fitzsimons, A., Marquez, S. a Druciarek, M. (2019). *Women in political decision-making in view of the next European elections.* Brwsel: Senedd Ewrop

Mügge, L. M. ac Erzeel, S. (2016). 'Double jeopardy or multiple advantage? Intersectionality and political representation'. *Parliamentary Affairs*, 69 (3): 599-511

Murphy, J., a Jones, K., (2018). *Arolwg Ymgeiswyr Llywodraeth Leol 2017*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru, GSR adroddiad rhif 25/2018

Murray, R. (2021). ‘It’s a rich man’s world: How class and glass ceilings intersect for UK parliamentary candidates’. *International Political Science Review*, tt. 1-14

Ortak, A. a Bulut, S. (2022). ‘The effects of leisure time activities on the well-being in mid-to-late adulthood after retirement’. *Open Access Journal of Behavioural Sciences and Psychology*, 5 (2)

Owen, G. (2021). *Diwygio etholiad y Senedd: Papur briffio.* Caerdydd: Senedd Cymru

Panel Archwilio Senedd sy’n Sensitif i Rywedd (2018). *UK Gender Sensitive Parliament Audit*. Llundain: Senedd y DU

Perrin, A. J. a Gillis, A. (2019). ‘How college makes citizens: higher education experiences and political engagement’. *Socius: Sociological Research for a Dynamic World*, cyfrol 5, tt. 1-6

Pfanzelt, H. a Spies, D. C. (2019). ‘The gender gap in youth political participation: evidence from Germany’. *Political Research Quarterly,* 72 (1): 34-48

Pickard, S. (2019). ‘Young environmental activists are doing it themselves’*. Political Insight,* 10 (4): 4-7

Pwyllgor Deisebau Tŷ’r Cyffredin (2022). *Tackling online abuse*. Llundain: Tŷ’r Cyffredin. Ar gael yn: Tackling Online Abuse - Petitions Committee (parliament.uk) [cyrchwyd 16 Medi 2022]

Quintelier, E. a Hooghe, M. (2013). ‘The relationship between political participation intentions of adolescents and a participatory democratic climate at school in 35 countries’. *Oxford Review of Education*, 39 (5): 567–589

Reis, S. (2018). *The impact of austerity on Women in the UK.* Grŵp Cyllideb Menywod y DU [ar-lein]. Ar gael yn: Microsoft Word - UN contribution - The Impact of Austerity on Women in the UK.docx (ohchr.org) [cyrchwyd 16 Medi 2022]

Ryrie, I., McDonnel, S., Allman, K. a Pralat, R. (2010). *Experiences of and barriers to participation in public and political life for lesbian, gay, bisexual and transgender people*. Llundain: Swyddfa Cydraddoldebau’r Llywodraeth

Saville-Roberts, L. (2021 Comisiynodd Plaid Cymru adolygiad o wrthsemitiaeth, Ar-lein: Plaid Cymru [ar-lein]. Ar gael yn: Plaid Cymru Antisemitism Review (jpr.org.uk) [cyrchwyd 23 Mai 2022]

Shabi, R. (2017). 'Marsha de Cordova: The government shouldn't blame disabled people for its failings'. *The Guardian* [ar-lein]. Ar gael yn: Marsha de Cordova: The government shouldn't blame disabled people for its failings | Blindness and visual impairment | The Guardian [cyrchwyd 23 Mai 2022]

Singh, S. (2021). *Ymchwiliad annibynnol i wahaniaethu honedig: nodi nodweddion gwarchodedig yn y Blaid Geidwadol yng Nghymru, Lloegr a Gogledd Iwerddon,* [ar-lein] Ymchwiliad Singh. Ar gael yn*:* Singh Investigation Report [cyrchwyd 23 Mai 2022]

Sobieraj, S. a Jackson, S. J. (2020). 'Politicians, social media, and digital publics: Old rights, new terrain'. *American Behavioural Psychologist*, 64 (11): 1646-1669

Swyddfa Cydraddoldebau'r Llywodraeth (2018). *Evaluation of the Access to Elected Office for Disabled People Fund*. Llundain: Swyddfa Cydraddoldebau'r Llywodraeth

Swyddfa'r Cabinet (2018). *Cais am dystiolaeth: Access to elections - Government response*. Llundain: Llywodraeth EM

SYG (2020). *Household wealth by ethnicity, Great Britain: Ebrill 2016 - Mawrth 2018* [Ar-lein]. Ar gael yn: Household wealth by ethnicity, Great Britain - Office for National Statistics (ons.gov.uk) [cyrchwyd 16 Medi 2022]

SYG (2022). *Disability pay gaps in the UK: 2021*. Casnewydd: Swyddfa Ystadegau Gwladol.

The Equality Act (2010). Deddfwriaeth.gov.uk. Ar gael yn: Equality Act 2010 (legislation.gov.uk) [cyrchwyd 30 Awst 2022]

Thompson, T. (2022). 'A guide to abductive thematic analysis'. *The Qualitative Report*, 27 (5): 1410-1421

Thomsen, D.M. a King, A.S. (2020). 'Women's representation and the gendered pipeline to power'. *American Political Science Review,* 114 (4): 989-1000

Torney-Purta J., Barber, H.C. a Richardson, W.K. (2004). 'Trust in government-related institutions and political engagement among adolescents in six countries'. *Acta Politica,* 39 (4): 380–406

Trysorlys EM. (2020). *Magenta Book: Central Government guidance on evaluation*, Llundain: Trysorlys EM

Tŷ'r Arglwyddi (2020). *An electoral system fit for today? More to be done: Written evidence*. Llundain: Tŷ'r Arglwyddi

Waltz, M. a Schippers, A. (2021). ‘Politically disabled: barriers and facilitating factors affecting people with disabilities in political life within the European Union’. *Disability and Society*, 36 (4): 517-540

Weinberg, J. (2020). *Politics in schools: 'What exists' and 'what works'?* Llundain: Ymddiriedolaeth Diwygio Joseph Rowntree

WEN Cymru (2020). *Papur briffio: yr achos dros gwotâu i sicrhau cynrychiolaeth gyfartal ac amrywiol.* Caerdydd: Rhwydwaith Cydraddoldeb Menywod Cymru

Y Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol (2020). *Investigation into antisemitism in the Labour Party*. Llundain: Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol

Y Pwyllgor Diben Arbennig ar Ddiwygio'r Senedd (2022). *Diwygio ein Senedd: Llais cryfach i bobl Cymru.* Senedd Cymru. Ar gael yn: Diwygio ein Senedd: Llais cryfach i bobl Cymru [cyrchwyd 30 Awst 2022]

Yr Adran Gwaith a Phensiynau (2021). *The employment of disabled people 2021* [ar-lein]. Ar gael yn: The employment of disabled people 2021 - GOV.UK (www.gov.uk) [cyrchwyd 1 Ebrill 2022]

Atodiad A: Templed Microsoft Whiteboard enghreifftiol gyda 'nodiadau gludiog' yn cael eu defnyddio mewn gweithdai damcaniaeth newid